ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
PEDRO CRUZ VILLALÓN
της 29ης Μαρτίου 2011 [1]

1. Οι υπό κρίση συνεκδικαζόμενες υποθέσεις, οι οποίες εκκρεμούν ενώπιον του Bundesgerichtshof και του Tribunal de grande instance de Paris, εγείρουν, πρωτίστως, διάφορα ερωτήματα όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις [2].

2. Ειδικότερα, τα αιτούντα δικαστήρια ζητούν να διευκρινιστεί η έκταση της αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων να επιλαμβάνονται διαφορών σχετικών με την προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας που διαπράττεται μέσω ιστοσελίδας του διαδικτύου. Ως γνωστόν, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί επί της εφαρμογής του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001 (διάταξη που κατά τον χρόνο εκείνο περιλαμβανόταν στη Σύμβαση των Βρυξελλών της 27ης Σεπτεμβρίου 1968) σε υποθέσεις δυσφημίσεως [3] διά του Τύπου με την απόφαση που εξέδωσε το 1995 στην υπόθεση Shevill [4]. Οι δύο αιτήσεις για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως που υποβάλλονται εν προκειμένω παρέχουν τη δυνατότητα στο Δικαστήριο να προσδιορίσει την ικανότητα της αποφάσεως αυτής να προσαρμοστεί σε μια πραγματικότητα που γνωρίζει μεγάλες αλλαγές, όπου τα έντυπα χάνουν έδαφος με ολοένα αυξανόμενους ρυθμούς και κατά τρόπο μη αναστρέψιμο υπέρ των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας που διαδίδονται μέσω του διαδικτύου.

3. Η διαπίστωση αυτή προαναγγέλλει ένα ζήτημα που χωρίς αμφιβολία υπήρξε εξαρχής σύμφυτο με την προβληματική της προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας που διαπράττεται στο πλαίσιο δραστηριότητας κοινωνικής επικοινωνίας, με οποιαδήποτε μορφή και αν εκδηλώνεται αυτή. Συγκεκριμένα, η ένδικη προστασία του δικαιώματος αυτού δεν μπορεί να αγνοεί το γεγονός ότι το εν λόγω δικαίωμα πρέπει να ασκείται σε πλαίσιο *οριοθετούμενο* από την ελευθερία της επικοινωνίας [5], με την οποία πρέπει πάντοτε να σταθμίζεται. Είναι αναγκαίο να γίνει αντιληπτή η πολυπλοκότητα της καταστάσεως αυτής προκειμένου να καταστεί δυνατή η ανάπτυξη κατάλληλης επιχειρηματολογίας σχετικά με το κύριο ζήτημα των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων, που δεν είναι άλλο παρά ο

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ισπανική.

2 — Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1).

3 — Επισημαίνω εξαρχής ότι ο όρος «δυσφήμιση» που χρησιμοποιεί το Δικαστήριο στην υπόθεση Shevill υιοθετείται καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας διαδικασίας κατά τρόπο γενικό και ως συνώνυμος της εκφράσεως «προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας». Στις παρούσες προτάσεις θα προτιμήσω τη χρήση της τελευταίας αυτής εκφράσεως, πλην των περιπτώσεων όπου γίνεται παραπομπή στην υπόθεση Shevill, οπότε θα επιλέγεται ο όρος «δυσφήμιση», που απαντά στο πρωτότυπο κείμενο της εν λόγω αποφάσεως του Δικαστηρίου.

4 — Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, C-68/93 (Συλλογή 1995, σ. I-415).

5 — Άρθρα 7 και 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

καθορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας σε διαφορές που προκύπτουν από προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας διαπραττόμενη μέσω «του δικτύου».

4. Τέλος, το Bundesgerichtshof ζητεί επίσης από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το δίκαιο της Ένωσης, και συγκεκριμένα το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31/ΕΚ, για το ηλεκτρονικό εμπόριο μέσω διαδικτύου [6], έχει τον χαρακτήρα κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που καθορίζει το εφαρμοστέο δίκαιο στην εξωσυμβατική ευθύνη που απορρέει από προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας διαπραττόμενες μέσω ιστοσελίδας.

I — Νομικό πλαίσιο της Ένωσης

5. Ο κανονισμός 44/2001 προβλέπει ένα πλέγμα κανόνων περί δικαιοδοσίας καθώς και αναγνωρίσεως αποφάσεων, με σκοπό την ενοποίηση των κριτηρίων καθορισμού του αρμόδιου δικαστηρίου σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις. Οι σκοποί του κανονισμού περιλαμβάνονται στις αιτιολογικές του σκέψεις, από τις οποίες διακρίνονται, κατά το μέτρο που αφορά την υπό κρίση διαφορά, οι ακόλουθες:

«(11) Οι κανόνες δικαιοδοσίας πρέπει να παρουσιάζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας και να βασίζονται στην αρχή της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου και η δωσιδικία αυτή πρέπει να ισχύει πάντοτε, εκτός από μερικές συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου το επίδικο αντικείμενο ή η αυτονομία των μερών δικαιολογεί άλλο συνδετικό παράγοντα. Η κατοικία των νομικών προσώπων πρέπει να καθορίζεται αυτοτελώς ώστε να αυξάνεται η διαφάνεια των κοινών κανόνων και να αποφεύγονται οι συγκρούσεις δικαιοδοσίας.

(12) Η δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου πρέπει να συμπληρωθεί από εναλλακτικές δωσιδικίες που θα ισχύουν λόγω του στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς ή για τη διευκόλυνση του έργου της δικαιοσύνης.»

6. Οι διατάξεις περί δικαιοδοσίας του κανονισμού 44/2001 προβλέπουν, στο άρθρο 2, τη γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου:

«*Άρθρο 2*

1. Με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος κανονισμού, τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους.»

6 — Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο») (ΕΕ L 178, σ. 1).

7. Το άρθρο 3 του κανονισμού προβλέπει τη δυνατότητα εξαιρέσεως από τον κανόνα της γενικής δωσιδικίας όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής των ειδικών δωσιδικιών που περιέχουν τα τμήματα 2 έως 7 του κεφαλαίου ΙΙ. Μεταξύ των προβλεπόμενων ειδικών δωσιδικιών διακρίνεται η περιλαμβανόμενη στο άρθρο 5, παράγραφος 3:

«*Άρθρο 5*

Πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος:

[…]

3) ως προς ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός.»

8. Το άρθρο 1, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά, ορίζει ότι «η παρούσα οδηγία δεν θεσπίζει πρόσθετους κανόνες στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ούτε αφορά τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων».

9. Το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2000/31 θεσπίζει κανόνα αμοιβαίας αναγνωρίσεως με το ακόλουθο περιεχόμενο:

«*Άρθρο 3*

Εσωτερική αγορά

1. Κάθε κράτος μέλος μεριμνά ώστε οι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας που παρέχει πρόσωπο εγκατεστημένο στο έδαφός του να τηρούν τις ισχύουσες εθνικές διατάξεις του οι οποίες εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα.

2. Τα κράτη μέλη δεν μπορούν, για λόγους που αφορούν τον συντονισμένο τομέα, να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες προέρχονται από άλλο κράτος μέλος.»

ΙΙ — Τα πραγματικά περιστατικά

Α — *Η υπόθεση eDate (C-509/09)*

10. Το 1993, ο X, Γερμανός υπήκοος με διαμονή στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, καταδικάστηκε από γερμανικό δικαστήριο σε ποινή ισόβιας κάθειρξης για τη

δολοφονία γνωστού Γερμανού ηθοποιού. Τον Ιανουάριο του 2008, ο Χ αφέθηκε ελεύθερος υπό όρους.

11. Η eDate Advertising GmbH (στο εξής: eDate) είναι αυστριακή εταιρία που διαχειρίζεται διαδικτυακή πύλη αυτοχαρακτηριζόμενη ως «φιλελεύθερο μέσο χωρίς πολιτικές εξαρτήσεις» απευθυνόμενο στην κοινότητα των «ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διαφυλικών ατόμων». Στις 23 Αυγούστου 1999, η eDate άρχισε να μεταδίδει πληροφορίες προς τους αναγνώστες της σχετικά με τον Χ, κατονομάζοντάς τον και επισημαίνοντας ότι τόσο αυτός όσο και ο αδελφός του (επίσης καταδικασθείς για το ίδιο αδίκημα) προσέφυγαν ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας κατά της εναντίον τους εκδοθείσας καταδικαστικής αποφάσεως.

12. Στις 5 Ιουνίου 2007, ο Χ ζήτησε από την eDate να παύσει να μεταδίδει οποιαδήποτε πληροφορία σχετική με το πρόσωπό του, αίτηση στην οποία δεν έλαβε γραπτή απάντηση, αν και πρέπει να επισημανθεί ότι ορισμένες ημέρες αργότερα, στις 18 Ιουνίου 2007, οι επίμαχες πληροφορίες αποσύρθηκαν από τον εν λόγω ιστότοπο.

13. Ο Χ προσέφυγε στα γερμανικά δικαστήρια, ζητώντας την έκδοση αποφάσεως που να επιβάλλει απαγόρευση στην eDate, εφαρμοζόμενη στο σύνολο της επικράτειας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, διατάσσοντας την εταιρία αυτή να απόσχει από τη δημοσίευση οποιασδήποτε πληροφορίας σχετικής με το πρόσωπό του. Το Landgericht Hamburg, επιλαμβανόμενο της υποθέσεως σε πρώτο βαθμό, αποφάνθηκε υπέρ του ενάγοντος, όπως και το Hanseatisches Oberlandesgericht, κρίνοντας κατ' έφεση.

14. Η eDate αντιτάχθηκε προς την προσφυγή αμφισβητώντας, τόσο πρωτοδίκως όσο και κατ' έφεση, τη διεθνή δικαιοδοσία του γερμανικού πολιτικού δικαστηρίου. Κατά της αποφάσεως του εφετείου, η eDate άσκησε αναίρεση ενώπιον του Bundesgerichtshof προβάλλοντας εκ νέου την αναρμοδιότητα των γερμανικών δικαστηρίων, ζήτημα επί του οποίου εστιάζουν τα τρία προδικαστικά ερωτήματα που υποβάλλει το αιτούν δικαστήριο.

Β — *Υπόθεση Martinez και Martinez (C-161/10)*

15. Στις 3 Φεβρουαρίου 2008, στην ηλεκτρονική έκδοση της βρετανικής εφημερίδας *Sunday Mirror* δημοσιεύτηκε σειρά φωτογραφιών, συνοδευόμενων από κείμενο, υπό τον τίτλο «Η Kylie Minogue επιστρέφει στον Olivier Martinez». Το άρθρο περιέγραφε τη συνάντηση του ζεύγους στο Παρίσι, επισημαίνοντας ότι «είχαν χωρίσει πέρυσι» και ότι «ο ρομαντικός περίπατος στις 11 το βράδυ» επιβεβαίωνε την αναζωπύρωση της ερωτικής σχέσης μεταξύ των δύο προσώπων. Επιπλέον, το άρθρο απέδιδε ορισμένες δηλώσεις στον Robert Martinez, πατέρα του Olivier Martinez.

16. Ο Olivier Martinez και ο Robert Martinez, αμφότεροι Γάλλοι υπήκοοι, ενήγαγαν την εταιρία αγγλικού δικαίου MGN Limited, ιδιοκτήτρια της εφημερίδας *Sunday Mirror,* ενώπιον του Tribunal de grande instance de Paris. Αμφότεροι οι ενάγοντες

θεώρησαν ότι η δημοσίευση των πληροφοριών από την προαναφερθείσα εφημερίδα συνιστά προσβολή του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής καθώς και του δικαιώματος του Olivier Martinez στην εικόνα του. Κατά της αγωγής, που ασκήθηκε στις 28 Αυγούστου 2008, η εναγόμενη αντέταξε την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας του γαλλικού δικαστηρίου, θεωρώντας ότι αρμόδια για την εκδίκαση της διαφοράς ήταν τα αγγλικά δικαστήρια, και δη το High Court of Justice.

17. Κατόπιν ακροάσεως των διαδίκων, και αφού είχε προηγηθεί υποβολή αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο (το οποίο την απέρριψε ως απαράδεκτη λόγω προφανούς αναρμοδιότητας) [7], το Tribunal de grande instance de Paris υπέβαλε εκ νέου ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ζητώντας του να επιβεβαιώσει την έκταση της αρμοδιότητας των γαλλικών δικαστηρίων.

III — Επί του πρώτου και του δεύτερου ερωτήματος της υποθέσεως eDate (C-509/09) και του μοναδικού ερωτήματος της υποθέσεως Martinez και Martinez (C-161/10)

18. Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως του Bundesgerichtshof στην υπόθεση C-509/09 πρωτοκολλήθηκε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 9 Δεκεμβρίου 2009, τα δε υποβαλλόμενα ερωτήματα έχουν ως εξής:

«1. Σε περίπτωση (επαπειλούμενης) προσβολής της προσωπικότητας από περιεχόμενα ιστοσελίδας, έχει η φράση “του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός” του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (στο εξής: κανονισμός Βρυξέλλες I) την έννοια

ότι επιτρέπεται στον θιγόμενο να εγείρει αγωγή παραλείψεως κατά του υπεύθυνου της ιστοσελίδας ενώπιον και των δικαστηρίων οποιουδήποτε κράτους μέλους, από όπου υπάρχει δυνατότητα προσβάσεως στην ιστοσελίδα, ανεξαρτήτως του τόπου εγκαταστάσεως του υπεύθυνου της ιστοσελίδας,

ή μήπως

η δικαιοδοσία των δικαστηρίων κράτους μέλους, στο οποίο δεν είναι εγκατεστημένος ο υπεύθυνος της ιστοσελίδας, προϋποθέτει έναν ειδικότερο δεσμό μεταξύ του επίμαχου περιεχομένου ή της συγκεκριμένης ιστοσελίδας και του κράτους της έδρας του δικαστηρίου (δεσμός με το κράτος), πέραν της τεχνικής δυνατότητας προσβάσεως;

2. Στην περίπτωση που απαιτείται ένας τέτοιου είδους ειδικότερος εσωτερικός δεσμός:

Βάσει ποιων κριτηρίων καθορίζεται ο δεσμός αυτός;

7 — Διάταξη του Δικαστηρίου της 20ής Νοεμβρίου 2009, C-278/09, Martinez (Συλλογή 2009, σ. I-11099).

Έχει συναφώς σημασία το γεγονός ότι η συγκεκριμένη ιστοσελίδα απευθύνεται, βάσει του σκοπού για τον οποίο την προορίζει ο υπεύθυνός της, ειδικά (και) στους χρήστες του Διαδικτύου στο κράτος της έδρας του δικαστηρίου, ή αρκεί ότι οι πληροφορίες που δημοσιεύονται στη σελίδα παρουσιάζουν αντικειμενικό δεσμό με το κράτος της έδρας του δικαστηρίου υπό την έννοια ότι η πιθανή σύγκρουση μεταξύ των συμφερόντων του ενάγοντος σχετικά με τον σεβασμό της προσωπικότητάς του, αφενός, και του υπεύθυνου της ιστοσελίδας σχετικά με την ελεύθερη διαμόρφωση της σελίδας του και την πληροφόρηση του κοινού, αφετέρου, ενδέχεται, με βάση τα δεδομένα της συγκεκριμένης υποθέσεως, και ιδίως λόγω του περιεχομένου της επίμαχης ιστοσελίδας, να έχει πράγματι επέλθει ή να επέλθει μελλοντικά στο κράτος της έδρας του δικαστηρίου;

Εξαρτάται ο ειδικός εσωτερικός δεσμός ιδίως από τον αριθμό των επισκέψεων που δέχτηκε η επίμαχη ιστοσελίδα από το κράτος της έδρας του δικαστηρίου;

3. Στην περίπτωση που για την κατάφαση της αρμοδιότητας δεν απαιτείται ειδικότερος εσωτερικός δεσμός με το κράτος της έδρας του δικαστηρίου, ή που αυτός τεκμαίρεται ήδη από το γεγονός ότι οι επίμαχες πληροφορίες παρουσιάζουν αντικειμενικά κάποιον ειδικότερο δεσμό με το κράτος αυτό υπό την έννοια ότι μια σύγκρουση αντίθετων συμφερόντων στο κράτος της έδρας του δικαστηρίου ενδέχεται, υπό τα δεδομένα της συγκεκριμένης περιπτώσεως, και ιδίως εξαιτίας του περιεχομένου της επίμαχης ιστοσελίδας, να έχει πράγματι επέλθει ή να επέλθει μελλοντικά, ενώ για την αναγνώριση της υπάρξεως ειδικού εσωτερικού δεσμού δεν απαιτείται ελάχιστος αριθμός επισκέψεων της επίμαχης ιστοσελίδας προερχόμενων από το κράτος της έδρας του δικαστηρίου:

Θα πρέπει να ερμηνεύεται το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά (στο εξής: οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο) κατά τρόπο ώστε:

να προσδίδεται στις ανωτέρω διατάξεις χαρακτήρας κανόνων συγκρούσεως δικαίων υπό την έννοια ότι επιβάλλουν και στον τομέα του αστικού δικαίου την αποκλειστική εφαρμογή του ισχύοντος στη χώρα εγκαταστάσεως δικαίου, εκτοπίζοντας τους εθνικούς κανόνες συγκρούσεως,

ή μήπως

οι διατάξεις αυτές αποτελούν διορθωτικό κανόνα σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου, με τον οποίο η ουσιαστική συνέπεια του δικαίου που κρίθηκε εφαρμοστέο με βάση τους εθνικούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου τροποποιείται και περιορίζεται στις απαιτήσεις που επιβάλλει το δίκαιο του κράτους εγκαταστάσεως;

Στην περίπτωση που το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο έχει τον χαρακτήρα κανόνα συγκρούσεως δικαίων:

Επιβάλλουν οι εν λόγω διατάξεις απλώς την αποκλειστική εφαρμογή του

ισχύοντος στη χώρα εγκαταστάσεως ουσιαστικού δικαίου ή μήπως επιβάλλουν και την εφαρμογή των ισχυόντων στο κράτος αυτό κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, έτσι ώστε να διατηρείται η δυνατότητα αναπομπής [...] του δικαίου της χώρας εγκαταστάσεως στο δίκαιο της χώρας προορισμού;»

19. Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως του Tribunal de grande instance de Paris πρωτοκολλήθηκε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 6 Απριλίου 2010, το δε υποβαλλόμενο ερώτημα έχει ως εξής:

«Έχουν τα άρθρα 2 και 5, σημείο 3, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, την έννοια ότι παρέχουν δικαιοδοσία στο δικαστήριο κράτους μέλους να επιληφθεί αγωγής ασκηθείσας λόγω προσβολής της προσωπικότητας η οποία ενδεχομένως διεπράχθη με δημοσίευση πληροφοριών ή/και φωτογραφιών σε δικτυακό τόπο τον οποίο διατηρεί σε άλλο κράτος μέλος εταιρία εδρεύουσα στο δεύτερο αυτό κράτος —ή σε άλλο κράτος μέλος, διαφορετικό, πάντως, του πρώτου—:

— είτε υπό τη μόνη προϋπόθεση ότι στο πρώτο κράτος υπάρχει δυνατότητα προσβάσεως στον ως άνω δικτυακό τόπο

— είτε μόνον εφόσον υφίσταται μεταξύ του ζημιογόνου γεγονότος και του εδάφους του πρώτου κράτους επαρκής, ουσιώδης ή χαρακτηριστικός σύνδεσμος και, στη δεύτερη αυτή περίπτωση, εάν ο σύνδεσμος αυτός μπορεί να προκύπτει από:

— τον αριθμό των συνδέσεων με την επίμαχη ιστοσελίδα από το πρώτο κράτος μέλος, είτε σε απόλυτη τιμή είτε σε σχέση με το σύνολο των συνδέσεων με την εν λόγω ιστοσελίδα,

— τον τόπο διαμονής ή την ιθαγένεια του προβάλλοντος προσβολή της προσωπικότητάς του ή, γενικότερα, των ενδιαφερομένων προσώπων,

— τη γλώσσα στην οποία διατυπώνεται η επίμαχη πληροφορία ή οποιοδήποτε άλλο στοιχείο δυνάμενο να αποδείξει τη βούληση του διαχειριζομένου τον δικτυακό τόπο να απευθυνθεί ειδικώς στο κοινό του πρώτου κράτους,

— τον τόπο στον οποίο έλαβαν χώρα τα προβαλλόμενα γεγονότα και/ή ελήφθησαν οι φωτογραφίες που δημοσιεύθηκαν στο διαδίκτυο,

— άλλα κριτήρια;»

20. Στην υπόθεση eDate (C-509/09) κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις οι εκπρόσωποι της eDate Advertising και του X, οι κυβερνήσεις της Δανίας, της Γερμανίας, της Ελλάδας,

της Ιταλίας, του Λουξεμβούργου, της Αυστρίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς επίσης και η Επιτροπή.

21. Στην υπόθεση Martinez και Martinez (C-161/10) κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις η εταιρία MGN Limited, οι κυβερνήσεις της Δανίας, της Γαλλίας και της Αυστρίας, καθώς επίσης και η Επιτροπή.

22. Με διάταξη που εξέδωσε στις 29 Οκτωβρίου 2010, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου αποφάσισε τη συνεκδίκαση των υποθέσεων C-509/09 και C-161/10, κατ' εφαρμογή του άρθρου 43 του Κανονισμού Διαδικασίας.

23. Στις 22 Νοεμβρίου 2010, ο X ζήτησε από το Δικαστήριο την παροχή του ευεργετήματος της πενίας, αίτηση η οποία απορρίφθηκε με διάταξη της 10ης Δεκεμβρίου του 2010.

24. Στην επ' ακροατηρίου συζήτηση της 14ης Δεκεμβρίου 2010 παρέστησαν οι εκπρόσωποι της MGN Limited και της eDate Advertising, οι εκπρόσωποι των κυβερνήσεων της Δανίας και της Ελλάδας, καθώς και οι εκπρόσωποι της Επιτροπής.

IV — Επί του παραδεκτού της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως στην υπόθεση eDate (C-509/09)

25. Η Ιταλική Δημοκρατία φρονεί ότι τα ερωτήματα που υποβάλλονται στην υπόθεση eDate πρέπει να απορριφθούν ως απαράδεκτα, στο μέτρο που η εταιρία αυτή απέσυρε τις επίδικες πληροφορίες μετά τη σχετική αίτηση του ενάγοντος. Επομένως, κατά την Ιταλική Κυβέρνηση, η αγωγή παραλείψεως που άσκησε ο X αποσυνδέεται από τα ζητήματα ερμηνείας που υποβλήθηκαν στην κρίση του Δικαστηρίου.

26. Κατά πάγια νομολογία, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, απόκειται στο Δικαστήριο να ερευνά τις συνθήκες υπό τις οποίες του έχουν υποβληθεί τα ερωτήματα από τον εθνικό δικαστή. Δεν είναι δυνατόν να προβληθεί άρνηση απαντήσεως σε προδικαστικό ερώτημα εθνικού δικαστηρίου παρά μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, ή όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως [8].

27. Λαμβανομένου υπόψη του πραγματικού και διαδικαστικού πλαισίου της υποθέσεως eDate, φρονώ ότι η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή. Το

8 — Βλ., συναφώς, μεταξύ άλλων, απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1981, 244/80, Foglia (Συλλογή 1981, σ. 3045, σκέψη 21), της 13ης Μαρτίου 2001, C-379/98, PreussenElektra (Συλλογή 2001, σ. I-2099, σκέψη 39), και της 23ης Απριλίου 2009, C-544/07, Rüffler (Συλλογή 2009, σ. I-3389, σκέψη 37).

γεγονός ότι η εταιρία αυτή απέσυρε τις επίδικες πληροφορίες δεν συνεπάγεται την έκπτωση του ενάγοντος από το δικαίωμά του να ασκήσει αγωγή για την παράλειψη της προσβολής στο μέλλον ή αγωγή αποζημιώσεως, τόσο στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως όσο και σε μεταγενέστερη δίκη. Το Δικαστήριο έχει κρίνει επανειλημμένως ότι το άρθρο 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001 περιέχει κανόνα περί δικαιοδοσίας τόσο στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η διαφορά έχει ως αντικείμενο την αποκατάσταση επελθούσας ζημίας όσο και σε εκείνες όπου το αντικείμενο της αγωγής αποζημιώσεως ή παραλείψεως αφορά την αποφυγή επελεύσεως της ζημίας [9]. Στην κύρια δίκη ισχύει η δεύτερη περίπτωση, που σκοπό έχει την αποφυγή μελλοντικής ζημίας και, πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση του Χ, την αποφυγή αναδημοσιεύσεως πληροφοριών που αποτέλεσαν αντικείμενο δημοσίευσης στο παρελθόν επί μακρό χρονικό διάστημα. Ως εκ τούτου, φρονώ ότι η απάντηση που καλείται να δώσει το Δικαστήριο μπορεί να είναι χρήσιμη στο αιτούν δικαστήριο, οπότε η υποβληθείσα αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή υπό το πρίσμα των κριτηρίων που έχει αναπτύξει η νομολογία του Δικαστηρίου.

V — Επί των λόγων της συνεκδικάσεως: ο βαθμός συνάφειας των ερωτημάτων και ο τρόπος εξετάσεώς τους

28. Όπως εκτέθηκε με το σημείο 22 των παρουσών προτάσεων, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου διέταξε τη συνεκδίκαση των δύο υπό κρίση υποθέσεων λόγω της αντικειμενικής τους συνάφειας. Αμφότερες οι υποθέσεις εγείρουν ουσιαστικά το ζήτημα αν είναι δυνατή ή όχι η εφαρμογή της νομολογίας Shevill, όσον αφορά το άρθρο 5, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001, εντός πλαισίου στο οποίο οι πληροφορίες που φέρονται ότι προσβάλλουν δικαίωμα της προσωπικότητας έχουν μεταδοθεί μέσω του διαδικτύου.

29. Πάντως, οι δύο υποθέσεις αναμφισβήτητα παρουσιάζουν διαφορές που δεν είναι ασήμαντες. Αφενός, στην υπόθεση eDate ο ενάγων άσκησε αγωγή παραλείψεως, ενώ η υπόθεση Martinez και Martinez αφορά αγωγή αποζημιώσεως. Αφετέρου, η υπόθεση eDate εστιάζει σε πληροφορίες φερόμενες ως δυσφημιστικές, ενώ η υπόθεση Martinez και Martinez έχει ως βάση πληροφορίες που φέρονται ότι προσβάλλουν το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής. Στην υπόθεση eDate η εναγόμενη είναι η ιδιοκτήτρια εταιρία διαδικτυακής πύλης πληροφοριών, ενώ στην υπόθεση Martinez και Martinez η εναγόμενη είναι ο εκδοτικός οίκος της *Sunday Mirror,* που συνιστά μέσο επικοινωνίας υπό τη στενότερη έννοια του όρου και διατίθεται τόσο σε έντυπη όσο και ηλεκτρονική μορφή.

30. Παρά τις διαφορές αυτές, υπάρχει ένα κοινό ζήτημα που συνδέει τις δύο υποθέσεις και το οποίο τίθεται ρητώς ή απλώς υπολανθάνει: πρόκειται για την έκταση εφαρμογής της νομολογίας Shevill. Όπως εκτέθηκε με το σημείο 27 των παρουσών προτάσεων, το άρθρο 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001, καθώς και η νομολογία που ερμηνεύει το άρθρο αυτό, είναι λυσιτελείς σε περιστάσεις όπως αυτές που περιγράφονται

9 — Απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2002, C-167/00, Henkel (Συλλογή 2002, σ. I-8111, σκέψεις 46 και 48), και της 5ης Φεβρουαρίου 2004, C-18/02, DFDS Torline (Συλλογή 2004, σ. I-1417, σκέψεις 26 και 27).

στις αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Και στο μέτρο που η καθιερωθείσα με την απόφαση Shevill αρχή επηρεάζει τη διεθνή δικαιοδοσία των γερμανικών και των γαλλικών δικαστηρίων, η απάντηση που θα δώσει το Δικαστήριο στις δύο αιτήσεις μπορεί να είναι κοινή. Κατά συνέπεια, θα εξετάσω το ζήτημα της δικαιοδοσίας από κοινού, αναλύοντας αργότερα μόνον το τρίτο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε αποκλειστικά το Bundesgerichtshof στην υπόθεση eDate και το οποίο αφορά την προβληματική του εφαρμοστέου δικαίου.

VI — Επί του πρώτου και του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος της υποθέσεως eDate (C-509/09) καθώς και του μοναδικού προδικαστικού ερωτήματος της υποθέσεως Martinez και Martinez (C-161/09)

31. Η εμφάνιση και η εξέλιξη του διαδικτύου και ειδικότερα του παγκόσμιου ιστού (World Wide Web) κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας του περασμένου αιώνα επέφερε βαθιές αλλαγές στους τρόπους και στις τεχνικές διανομής και λήψης της πληροφόρησης. Ως συνέπεια του φαινομένου αυτού, προβάλλει σήμερα η ανάγκη να επαναπροσδιοριστούν η έννοια και το περιεχόμενο πλήθους νομικών κατηγοριών όταν επιχειρείται η προβολή τους στις κοινωνικές και εμπορικές σχέσεις που επικρατούν στο διαδίκτυο. Η υπό κρίση υπόθεση εγείρει τις ίδιες αυτές αμφιβολίες όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων, δεδομένου ότι οι απαντήσεις που έχει παράσχει μέχρι σήμερα το Δικαστήριο στον τομέα αυτό δεν μπορούν να προσαρμοστούν στον παγκόσμιο και φιλελεύθερο χαρακτήρα της πληροφόρησης που διανέμεται μέσω διαδικτύου, χωρίς τουλάχιστον κάποια ελαφρά ή και, ενδεχομένως, ευρύτερης κλίμακας διαφοροποίηση.

32. Με όσα αναπτύσσονται αμέσως κατωτέρω, υπενθυμίζεται συνοπτικά η νομολογία Shevill και εκτίθεται η αξιολόγηση που έχει επιφυλαχθεί στη νομολογία αυτή για να αναλυθεί, εν συνεχεία, η ειδική φύση των προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας που δύνανται να διαπραχθούν μέσω διαδικτύου, αποδίδεται δε ιδιαίτερη σημασία στις διαφορές μεταξύ των πληροφοριών που δημοσιεύονται σε έντυπα και εκείνων που διαδίδονται με διάφορα μέσα στο διαδίκτυο. Τέλος, εκτίθεται ο τρόπος κατά τον οποίο η λύση που επελέγη από το Δικαστήριο με την απόφαση Shevill μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να προσαρμοστεί στις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, προτείνεται δε ένα πρόσθετο κριτήριο συνάφειας βασιζόμενο στον εντοπισμό του «κέντρου βάρους της συγκρούσεως» μεταξύ των επίμαχων αγαθών και αξιών.

A — *Η νομολογία Shevill: ανάλυση και αξιολόγηση*

33. Με την απόφαση Mines de potasse d'Alsace[10] που εξέδωσε το 1976, το Δικαστήριο έκρινε ότι όταν ο τόπος όπου επήλθε το γεγονός που μπορεί να επισύρει ευθύνη εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας δεν συμπίπτει με τον τόπο όπου επήλθε η ζημία

10 — Απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1976, 21/76, Bier, επονομαζόμενη «Mines de potasse d'Alsace» (Συλλογή τόμος 1976, σ. 613).

λόγω του γεγονότος αυτού, ο όρος «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» του νυν άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001 έχει την έννοια ότι αναφέρεται ταυτόχρονα στον τόπο όπου επήλθε η ζημία και στον τόπο του ζημιογόνου γεγονότος.

34. Η σπουδαιότητα της αποφάσεως Mines de potasse d'Alsace είναι καταφανής. Προκειμένου να αποφευχθεί η κατάσταση κατά την οποία η ειδική δωσιδικία της ευθύνης από αδικοπραξία ή οιονεί αδικοπραξία στις υποθέσεις αυτές καταλήγει να συμπίπτει με τη γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου, το Δικαστήριο ερμήνευσε το εν λόγω άρθρο 5, παράγραφος 3, υπό την έννοια ότι το άρθρο αυτό δέχεται δύο συντρέχουσες δωσιδικίες, ο δε ενάγων καλείται να επιλέξει μεταξύ αυτών: η πρώτη συμπίπτει με τον τόπο επελεύσεως του ζημιογόνου γεγονότος και η δεύτερη με τον τόπο όπου πράγματι επήλθε η ζημία.

35. Η εφαρμογή της αποφάσεως αυτής, η οποία εστίαζε στην επέλευση περιουσιακής ζημίας, επεκτάθηκε, με την έκδοση της αποφάσεως Shevill, και σε περιστάσεις που αφορούν μη υλικές ζημίες. Στην εν λόγω υπόθεση, ως γνωστόν, το Δικαστήριο δέχτηκε τη δυνατότητα εφαρμογής των προεκτεθεισών διαπιστώσεων σε περιπτώσεις προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας [11]. Το Δικαστήριο διευκρίνισε εν προκειμένω ότι στην περίπτωση «διεθνούς δυσφημίσεως διά του Τύπου» (ήτοι, ακριβώς στην περίπτωση της υποθέσεως Shevill), «η προσγενομένη από δυσφημιστικό δημοσίευμα προσβολή στην τιμή, στην υπόληψη και στο καλό όνομα ενός φυσικού ή νομικού προσώπου εκδηλώνεται στους τόπους όπου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα, *εφόσον ο παθών είναι εκεί γνωστός*» [12]. Στην περίπτωση αυτή, εντούτοις, ο ενδιαφερόμενος φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας μπορεί να αξιώσει στον τόπο αυτό την αποκατάσταση των ζημιών που επήλθαν μόνο στο εν λόγω κράτος.

36. Το Δικαστήριο, στο μέτρο που δέχτηκε ως κριτήριο συνάφειας τον τόπο όπου ο παθών είναι γνωστός και, ακολουθώντας την πρόταση των γενικών εισαγγελέων Darmon και Léger [13], έκρινε ότι τα δικαστήρια των κρατών εντός των οποίων κυκλοφόρησε το δυσφημιστικό δημοσίευμα και, κατά τους ισχυρισμούς του φορέα του δικαιώματος της προσωπικότητας, προσβλήθηκε η υπόληψή του, είναι αρμόδια να προσδιορίσουν την έκταση της βλάβης που υπέστη συναφώς ο παθών στο εν λόγω κράτος [14]. Προκειμένου να αποφευχθούν τα μειονεκτήματα που παρουσιάζει η δωσιδικία αυτή, το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι ο ενάγων έχει πάντα τη δυνατότητα να ασκήσει αγωγή περί επιδικάσεως χρηματικής ικανοποιήσεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης ενώπιον του δικαστηρίου είτε της κατοικίας του εναγομένου είτε του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη του δυσφημιστικού δημοσιεύματος [15].

11 — Προπαρατεθείσα απόφαση Shevill, σκέψη 23.

12 — Προπαρατεθείσα απόφαση Shevill, σκέψη 29, η υπογράμμιση είναι δική μου.

13 — Προτάσεις που ανέπτυξε ο γενικός εισαγγελέας Darmon στις 14 Ιουλίου 1994, και προτάσεις που ανέπτυξε επί της ίδιας υποθέσεως ο γενικός εισαγγελέας Léger στις 10 Ιανουαρίου 1995. Το σπανιότατο γεγονός της αναπτύξεως προτάσεων επί της ίδιας υποθέσεως από δύο διαφορετικούς γενικούς εισαγγελείς οφείλεται στο ότι το Δικαστήριο αποφάσισε την επανάληψη της προφορικής διαδικασίας μετά την ανάπτυξη των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Darmon, η θητεία του οποίου ως μέλους του Δικαστηρίου έληξε λίγες μόλις ημέρες πριν την έκδοση της αποφάσεως περί επαναλήψεως της διαδικασίας.

14 — Προπαρατεθείσα απόφαση Shevill, σκέψη 31.

15 — Προπαρατεθείσα απόφαση Shevill, σκέψη 32.

37. Επομένως, η απόφαση Shevill δέχτηκε, με βάση το άρθρο 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001 και για τις περιπτώσεις προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας διά των μέσων επικοινωνίας, δύο συντρέχουσες δωσιδικίες, η επιλογή μίας εκ των οποίων απόκειται στον ενάγοντα: η πρώτη είναι το κράτος κατοικίας του εναγομένου ή εγκαταστάσεως του εκδότη, όπου ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας θα μπορέσει να ζητήσει την επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης που υπέστη, και η άλλη είναι το κράτος στο οποίο ο εν λόγω παθών είναι γνωστός, στο οποίο αυτός θα μπορέσει να ζητήσει την επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για τη βλάβη που προκλήθηκε αποκλειστικά και μόνο στο κράτος αυτό, πράγμα που αποτελεί περιορισμό χαρακτηριζόμενο από μέρος της θεωρίας ως «mosaic principle» (αρχή του μωσαϊκού) [16].

38. Η απόφαση Shevill επιτυγχάνει μια εύλογη ισορροπία, η οποία κατά γενικό κανόνα γίνεται αποδεκτή από τη θεωρία [17]. Η λύση αυτή, αφενός, συμβιβάζει την ανάγκη συγκεντρώσεως σε ένα μόνον κράτος, αυτό του εκδότη ή αυτό του εναγομένου, των αγωγών για το σύνολο της βλάβης για την οποία ζητείται χρηματική ικανοποίηση, και, αφετέρου, παρέχει τη δυνατότητα στον φορέα του δικαιώματος της προσωπικότητας να κινήσει ένδικη διαδικασία, αν και σε περιορισμένη έκταση, στον τόπο όπου επέρχεται βλάβη σε άυλο αγαθό, όπως είναι η εικόνα του. Υπό το πρίσμα αυτό, η λύση της αποφάσεως Shevill επιτυγχάνει να μη μετατρέπεται η ειδική δωσιδικία του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001 σε γενική δωσιδικία, η οποία προκρίνει το δικαστήριο του τόπου κατοικίας του εναγομένου, αλλά επίσης αποφεύγει και τη δωσιδικία του ενάγοντος (forum actoris), που συνιστά κριτήριο το οποίο ο κανονισμός απορρίπτει απερίφραστα στηριζόμενος, όπως και η προϊσχύσασα ρύθμιση, ήτοι η Σύμβαση των Βρυξελλών, στον κανόνα της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου (actor sequitur forum rei) [18].

39. Όπως διαπιστώνεται, η νομολογία Shevill περιλαμβάνει τις προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που χαρακτηρίζονται από σύγκρουση μεταξύ της ελευθερίας της πληροφόρησης και του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής ή στην εικόνα. Το περιεχόμενό της είναι ευρύ και δεν περιορίζεται αποκλειστικά στα έντυπα μέσα του Τύπου, καθόσον το πεδίο εφαρμογής της εκτείνεται επίσης και σε άλλα μέσα επικοινωνίας, όπως είναι η τηλεόραση και η ραδιοφωνία. Επιπλέον, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας, είτε πρόκειται για συκοφαντική δυσφήμιση ή βλάβες υπό την έννοια που κατά γενικό κανόνα αποδίδεται στους όρους αυτούς στις ηπειρωτικές έννομες τάξεις είτε για τη «δυσφήμιση» των έννομων τάξεων του common law [19].

16 — Βλ. Magnus, U. και Mankowski, P., *Brussels I Regulation,* Sellier. European Law Publishers, 2007, Μόναχο, σ. 192 και 193.

17 — Βλ., μεταξύ άλλων, σχολιασμό του Crespo, A., «Precisión del forum locus delicti commissi en los supuestos de daños contra la persona causados a través de prensa», *La Ley — Comunidades Europeas,* 1995, αριθ. 96, σ. 1 επ., Gardella, A., «Diffamazione a mezzo stampa e Convenzione di Bruxelles del 27 settembre 1968», *Rivista di diritto internazionale privato e processuale,* 1997, σ. 657 επ., Hogan, G., «The Brussels Convention, Forum NonConveniens and the Connecting Factors Problem», *European Law Review,* 1995, σ. 471 επ., Huber, P., «Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien im Rahmen des Europäischen Zivilprozessrechts», *Zeitschrift für europäisches Recht,* 1996, σ. 300 επ., Idot, L., «L'application de la Convention de Bruxelles en matière de diffamation. Des précisions importantes sur l'interprétation de l'article 5.3», *Europe,* 1995, Juin, σ. 1 και 2.

18 — Βλ. τις προπαρατεθείσες προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Léger στην υπόθεση Shevill, σκέψεις 39 και 40.

19 — Βλ. Sánchez Santiago, J. και Izquierdo Peris, J. J., «Difamar en Europa: las implicaciones del asunto *Shevill*», *Revista de Instituciones Europeas,* 1996, αριθ. 1, σ. 168.

40. Το στοιχείο που διαχωρίζει τις δύο συνεκδικαζόμενες υποθέσεις όσον αφορά τις συνέπειες της προπαρατεθείσας αποφάσεως δεν είναι άλλο από το φυσικό μέσο μετάδοσης των πληροφοριών. Οι βλάβες που επέρχονται λόγω της προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω έντυπης, τηλεοπτικής ή ραδιοφωνικής πληροφόρησης εντάσσονται παραδοσιακά εντός αυστηρώς εθνικού πλαισίου. Σε μεμονωμένες μόνον περιπτώσεις έχει απασχολήσει ο διεθνής αντίκτυπος των διαφορών αυτών τις εθνικές έννομες τάξεις, σε μεγάλο βαθμό λόγω των γεωγραφικών ορίων που χαρακτηρίζουν τα μέσα επικοινωνίας. Δεδομένου ότι η δραστηριότητα των μέσων επικοινωνίας περιορίζεται σε μία και μόνη επικράτεια, η φυσιολογική τάση τους είναι να παρέχουν πληροφορίες που ενδιαφέρουν δυνητικούς αποδέκτες οι οποίοι διαμένουν στον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο. Κατά συνέπεια, οι προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας προέρχονται από μέσο και στρέφονται κατά προσώπου τα οποία βρίσκονται, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, στον ίδιο γεωγραφικό χώρο.

41. Επομένως, και προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ζήτημα της δυνατότητας προσαρμογής της αποφάσεως Shevill, πρέπει να επιχειρηθεί επισκόπηση, έστω συνοπτική, των αλλαγών που εισήγαγε το διαδίκτυο στις τεχνικές και στους τρόπους επικοινωνίας.

Β — *Το διαδίκτυο, ο Τύπος και η μετάδοση πληροφοριών*

42. Χωρίς να χρειάζεται να ανατρέξουμε στους καιρούς κατά τους οποίους ο προφορικός και, λιγότερο, ο γραπτός λόγος συνιστούσε το κατεξοχήν μέσο της κοινωνικής επικοινωνίας, η ελευθερία της γνώμης και της επικοινωνίας, υπό τη μορφή που μας είναι γνωστές σήμερα, ανάγονται, πιο συγκεκριμένα, στον χρόνο κατά τον οποίο αρχίζει να καθίσταται δυνατή η διάδοσή τους μέσω της τυπογραφίας. Συγχρόνως, η γραπτή και, εν γένει, η γραφική επικοινωνία [20] έχει επικρατήσει έκτοτε να αποτυπώνεται στο χαρτί. Είναι ακριβώς αυτές οι τεχνικές καινοτομίες που θα παράσχουν τη δυνατότητα διεκδίκησης και μεταγενέστερης διακήρυξης των ανωτέρω ελευθεριών, το πρότυπο των οποίων θα εφαρμοζόταν χωρίς δυσκολία στα μέσα εκπομπής ηχητικών και οπτικών κυμάτων.

43. Η εφεύρεση και η εξάπλωση του διαδικτύου, καθώς και του παγκόσμιου ιστού [21], ανέτρεψε εκ βάθρων την τάση εδαφικού κατακερματισμού των μέσων ενημέρωσης. Έτι περαιτέρω, μετάλλαξε την τάση αυτή μετατρέποντας τη μετάδοση πληροφοριών σε φαινόμενο με παγκόσμιες διαστάσεις που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα [22]. Με τη χρήση ενός τεχνικού και άυλου μέσου που παρέχει τη δυνατότητα μαζικής αποθήκευσης πληροφοριών και άμεσης διανομής τους σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, το διαδίκτυο προσφέρει ένα υπόβαθρο άνευ προηγουμένου στο οποίο στηρίζονται οι τεχνικές κοινωνικής επικοινωνίας. Με τον τρόπο αυτό, το διαδίκτυο επέφερε, αφενός, αλλαγή της αντίληψης του ανθρώπου όσον αφορά τη χωρική/εδαφική διάσταση της επικοινωνίας, με την παγκοσμιοποίηση των κοινωνικών σχέσεων και την ελαχιστοποίηση της σημασίας του περιφερειακού ή κρατικού παράγοντα, μέχρι του σημείου να δημιουργήσει έναν χώρο

20 — Βλ. Ivins Jr., W. M., *Prints and Visual Communication,* The M.I.T. Press, Cambridge-Λονδίνο, 1969.

21 — Επί της έννοιας και του νομικού ορισμού του διαδικτύου (Internet) και του παγκόσμιου ιστού (World Wide Web) βλ., αντί άλλων, Lloyd, I. J., *Information Technology Law,* 4η έκδ., 2004.

22 — Βλ., αντί άλλων, Castells, M., *La Era de la Informacion. Economia, Sociedad y Cultura. La Sociedad Red,* Siglo XXI, 2002.

άυλο και μη απτό, τον «κυβερνοχώρο», που δεν γνωρίζει σύνορα ή όρια. Αφετέρου, το διαδίκτυο μετάλλαξε και τη χρονική διάσταση των σχέσεων αυτών, τόσο λόγω της αμεσότητας της πρόσβασης στο περιεχόμενό του όσο και λόγω της δυνατότητας το εν λόγω περιεχόμενο να παραμείνει επ' αόριστον στο δίκτυο. Από τη στιγμή που μια πληροφορία κυκλοφορήσει στο διαδίκτυο, η παρουσία της εκεί είναι, καταρχήν, διαρκής.

44. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ένα μέσο επικοινωνίας που αποφασίζει να διαδώσει το περιεχόμενό του μέσω διαδικτύου επιλέγει μέθοδο «διανομής» ριζικά διαφορετική σε σχέση με τις απαιτήσεις των παραδοσιακών μέσων μετάδοσης. Κατ' αντιδιαστολή προς τον Τύπο, η κυκλοφορία ιστοσελίδας δεν χρειάζεται προηγούμενη επιχειρηματική απόφαση όσον αφορά τον αριθμό τον αντιτύπων που πρέπει να διανεμηθούν ή, πολύ λιγότερο, να εκτυπωθούν, δεδομένου ότι η διανομή είναι σφαιρική και ακαριαία: δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία, ως γνωστόν, παρέχεται από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου υπάρχει πρόσβαση στο δίκτυο. Η πρόσβαση στο μέσο είναι επίσης διαφορετική, όπως ακριβώς και οι τεχνικές διαφήμισης που συνοδεύουν το προϊόν. Το δίκτυο, όπως μόλις εκτέθηκε, παρέχει δυνατότητα διαρκούς και καθολικής προσβάσεως που χαρακτηρίζεται από την άμεση διανομή της πληροφορίας μεταξύ ιδιωτών. Τα μέσα αυτά, συμπεριλαμβανομένων των συνδρομητικών μέσων επικοινωνίας που υπάρχουν στο διαδίκτυο, διακρίνονται από τα λοιπά ως προς το ότι, από εδαφικής απόψεως, η αγορά τους εκτείνεται σε παγκόσμια κλίμακα.

45. Επίσης, το διαδίκτυο χαρακτηρίζεται, σε αντίθεση προς τα παραδοσιακά μέσα, από σημαντική απουσία πολιτικής εξουσίας. Η ίδια η παγκόσμια φύση τους δυσχεραίνει την παρέμβαση της δημόσιας εξουσίας στις δραστηριότητες που εκτυλίσσονται στο διαδίκτυο και καταλήγει σε απορρύθμιση που συχνά αποτελεί αντικείμενο επικρίσεων [23]. Την απορρύθμιση του τομέα αυτού επιτείνει περαιτέρω ο κατακερματισμός σε επίπεδο κανόνων συγκρούσεως δικαίων, ένα συνονθύλευμα ετερόκλιτων εθνικών έννομων τάξεων, με τους αντίστοιχους κανόνες τους ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, που πολύ συχνά αλληλεπικαλύπτονται και καθιστούν δυσχερή την παραμικρή προσπάθεια εξεύρεσης των κανόνων που διέπουν συγκεκριμένη διαφορά.

46. Τα προεκτεθέντα χαρακτηριστικά ασκούν αναντίρρητα επιρροή στο πεδίο του δικαίου. Η άμεση και σε παγκόσμια κλίμακα διανομή πληροφοριών μέσω του διαδικτύου συνεπάγεται, όπως προαναφέρθηκε, την υπαγωγή του εκδότη σε πλήθος τοπικών, περιφερειακών, κρατικών και διεθνών νομικών καθεστώτων. Επιπλέον, η απουσία διεθνούς ρυθμιστικού πλαισίου των δραστηριοτήτων πληροφόρησης στο διαδίκτυο, σε συνδυασμό με την ποικιλία των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που προβλέπουν τα διάφορα κράτη, έχουν ως συνέπεια τον κίνδυνο τα μέσα να διέπονται από ένα κατακερματισμένο νομικό πλαίσιο, το οποίο είναι και δυνητικά αντιφατικό, δεδομένου ότι εκείνο που απαγορεύει μια έννομη τάξη μπορεί,

23 — Βλ., μεταξύ άλλων, Gigante, A., «Blackhole in Cyberspace: the Legal Void in the Internet», *Journal of Computer & Information Technology,* τόμος XV, 1997, Gould, M., «Rules in the Virtual Society», *International Review of Computers & Technology,* τόμος 10, 1996, Reidenberg, J. R., «Governing Networks and Rule-Making in Cyberspace», *Emory Law Review,* τόμος 45, 1996, και Strömer, T. H., *Online-Recht: Juristische Probleme der Internet-Praxis erkennen und vermeiden,* 4η έκδ., Dpunkt, Χαϊδελβέργη, 2006.

αντιστοίχως, να επιτρέπει άλλη [24]. Ως εκ τούτου, η ανάγκη παροχής ασφάλειας δικαίου στα μέσα επικοινωνίας μέσω της πρόληψης καταστάσεων που αποθαρρύνουν τη νόμιμη άσκηση της ελευθερίας της πληροφόρησης (το αποκαλούμενο chilling effect), ανάγεται σε σκοπό που το Δικαστήριο οφείλει να συνεκτιμήσει [25].

47. Επίσης, τα όρια του ελέγχου που ασκεί το μέσο επικοινωνίας επί της διανομής της πληροφορίας και της πρόσβασης σε αυτό καθίστανται δυσδιάκριτα ενώ, ορισμένες φορές, ο ίδιος ο έλεγχος είναι ανέφικτος. Από τη στιγμή που μια πληροφορία αναρτάται στο διαδίκτυο, οι ιδιώτες μετατρέπονται άμεσα, εκουσίως ή ακουσίως, σε διανομείς της εν λόγω πληροφορίας, μέσω είτε κοινωνικών δικτύων, ηλεκτρονικής επικοινωνίας, συνδέσμων και μπλογκς είτε οποιουδήποτε άλλου μέσου παρέχει το διαδίκτυο [26]. Ακόμα και ο περιορισμός πρόσβασης σε συγκεκριμένο περιεχόμενο μέσω της υποχρέωσης καταβολής συνδρομής, που ορισμένες φορές γίνεται με εδαφικά κριτήρια, μετά βίας μπορεί να παρεμποδίσει τη μαζική διανομή των πληροφοριών. Κατά συνέπεια, ο έλεγχος και η αξιολόγηση του αντίκτυπου στην πληροφόρηση, ή η καταγραφή του, που στα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας μπορούσε να πραγματοποιηθεί με σχετικά αξιόπιστα μέσα, αποδεικνύεται καθήκον η εκπλήρωση του οποίου είναι μάλλον ανέφικτη όταν η πληροφορία κυκλοφορεί στο διαδίκτυο [27].

48. Από την άλλη πλευρά, τα εν δυνάμει θύματα δημοσιεύσεων που προσβάλλουν το δικαίωμα της προσωπικότητας βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το μέσο μετάδοσης της πληροφόρησης είναι το διαδίκτυο. Η παγκόσμια εμβέλεια της πληροφορίας συμβάλλει στο να καθίσταται η βλάβη εν δυνάμει βαρύτερη από εκείνη την οποία προκαλεί, επί παραδείγματι, ένα παραδοσιακό μέσο επικοινωνίας [28]. Η σοβαρότητα της βλάβης έχει να αντιμετωπίσει την ποικιλία των εφαρμοστέων συστημάτων, δεδομένου ότι ο εδαφικός κατακερματισμός δικαιολογεί τη δημιουργία καταστάσεως κατά την οποία το προσβαλλόμενο δικαίωμα καλύπτεται από περισσότερα εθνικά συστήματα και, μαζί με αυτά, εξίσου διαφορετικές εθνικές έννομες τάξεις αρμόδιες να εκδικάσουν τη διαφορά. Επομένως, ο ενδιαφερόμενος φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας μπορεί να υποστεί προσβολές εν δυνάμει σοβαρότερες, ενώ η νομική του προστασία, δεδομένου του κατακερματισμού και της ανασφάλειας δικαίου στην οποία υπόκειται, βαίνει μειούμενη.

24 — Βλ., μεταξύ άλλων, Hoeren, T., «Internet und Recht — Neue Paradigmen des Informationsrechts», *Neue Juristische Wochenschrift,* τόμος 51, 1998, σ. 2852 έως 2854, Katsch, M. E., *Law in a Digital World,* Oxford University Press, Οξφόρδη — Νέα Υόρκη, 1995, σ. 240 επ., Levine, N., «Establishing Legal Accountability for Anonymous Communications in Cyberspace», *Columbia Law Review,* τόμος 96, 1996, σ. 1540 έως 1564; Susskind, R., *Transforming the Law: Essays on Technology, Justice and the Legal Marketplace, Oxford University Press,* Οξφόρδη — Νέα Υόρκη, 2000, σ. 143 επ.

25 — Βλ., ειδικότερα, Determann, L., *Kommunikationsfreiheit im Internet. Freiheitsrechte und gesetzliche Beschränkungen,* Nomos, Baden–Baden, 1999, σ. 304 επ.

26 — Όπως επισημαίνει και το Bundesgerichtshof με την αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως στην υπόθεση C-509/03, το διαδίκτυο δεν *διανέμει* την πληροφορία, απλώς καθιστά δυνατή την *πρόσβαση* σε αυτήν. Είναι οι χρήστες του διαδικτύου εκείνοι που μετατρέπονται, εκουσίως ή ακουσίως, σε διανομείς της πληροφορίας.

27 — Pichler, R., στους Hoeren, T. και Sieber, U. (επιμ.), *Handbuch Multimedia-Recht. Rechtsfragen des elektronischen Geschäftsverkehrs,* Beck, Μόναχο, 2009, κεφάλαιο 25, παράγραφος 224.

28 — Βλ. τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους εκφράζεται η σύγκρουση αυτή στον Fernández Esteban, M. L., *Nuevas tecnologías, Internet y derechos fundamentales,* McGraw Hill, Μαδρίτη, 1999, Banisar, D. και Davies, S. «Global Trenes in Privacy Protection: An International Survey of Privacy, Data Protection, and Surveillance Law and Developments», *Journal of Computer and Information Law,* τόμος XVIII, 1999, Fleischmann, A., «Personal Data Security: Divergent Standards in the European Union and the United States», *Fordham International Law Journal,* τόμος 19, 1995, Geis, I. «Internet und Datenschutzrecht», *Neue Juristische Wochenschrift,* τόμος 50, 1997, και Morón Lerma, E., *Internet y Derecho penal: hacking y otras conductas ilícitas en la Red,* Aranzadi, Navarra, 1999.

Γ — *Επί της σκοπιμότητας προσαρμογής ή επιβεβαίωσης της νομολογίας Shevill*

49. Ας μου επιτραπεί να υπενθυμίσω πώς το Δικαστήριο, με την απάντηση που έδωσε στην υπόθεση Shevill, επέτυχε τον συγκερασμό του συμφέροντος των μέσων επικοινωνίας και της κατοχυρώσεως της νομικής καταστάσεως του φορέα του δικαιώματος της προσωπικότητας. Οι αρχές που περιλαμβάνονται στην απόφαση αυτή παρέχουν τη δυνατότητα σαφούς και ακριβούς εντοπισμού του «τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός» για τον σκοπό του καθορισμού μίας ή περισσότερων δωσιδικιών. Η νομολογία έχει ιδιαίτερη σημασία για τις περιπτώσεις προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας στις οποίες το εναγόμενο μέσο επικοινωνίας χρησιμοποιεί σύστημα διανομής το οποίο λειτουργεί, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, με εδαφικά κριτήρια. Κατά το μέτρο που η μέθοδος διασποράς των πληροφοριών ανταποκρίνεται σε επιχειρηματική στρατηγική που αξιολογεί το κατά πόσον είναι συμφέρουσα, από οικονομικής ή πληροφοριακής απόψεως, η εγκατάσταση στα μεν ή στα δε κράτη, η λύση που προβλέπει η νομολογία Shevill, που οριοθετεί εδαφικώς και την έκταση της προσβολής, συνιστά, στην πράξη, εύλογη απάντηση.

50. Εντούτοις, η εν λόγω απόφαση εκδόθηκε κατά τα αμέσως προηγούμενα έτη της εξαπλώσεως του διαδικτύου. Οι περιστάσεις που οδήγησαν στις υπό κρίση υποθέσεις είναι, κατ' αντιδιαστολή προς την περίπτωση της Fiona Shevill, σαφώς διαφορετικές, πράγμα που καθιστά δυσχερή την πρακτική εφαρμογή της λύσης στην οποία κατέληξε το Δικαστήριο το 1995. Για παράδειγμα, ο δεσμός συνάφειας με το δικαστήριο του τόπου όπου είναι γνωστός ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας χρησιμεύει μόνο για τη χρηματική ικανοποίηση βλάβης που πράγματι επήλθε στο εν λόγω κράτος. Ο κανόνας αυτός ήταν πρακτικά εφαρμόσιμος κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως Shevill, λαμβάνοντας υπόψη, για παράδειγμα, τον αριθμό των διανεμόμενων αντιτύπων σε κάθε κράτος μέλος, που συνιστούσε εύκολα ελέγξιμο πληροφοριακό στοιχείο, καθόσον εντασσόταν στην εμπορική πολιτική του μέσου επικοινωνίας και υπάκουε σε εκούσιες επιχειρηματικές αποφάσεις. Ωστόσο, ο βαθμός διάδοσης ενός μέσου επικοινωνίας ως τέτοιου (ή του περιεχομένου του) μέσω του διαδικτύου δεν μπορεί να αξιολογηθεί με αξιόπιστα κριτήρια, όπως αναγνώρισαν και οι παρεμβαίνοντες κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση των υπό κρίση υποθέσεων. Και, μολονότι είναι βέβαιο ότι ο αριθμός και η προέλευση των «επισκεπτών» μιας ιστοσελίδας μπορεί να αποτελέσει ένδειξη συγκεκριμένου εδαφικού αντίκτυπου, ωστόσο, εν πάση περιπτώσει, τα στοιχεία αυτά αποτελούν μόνον πηγές που δεν προσφέρουν επαρκείς εγγυήσεις ώστε να μπορεί να συναχθεί οριστικώς και με ασφάλεια η πρόκληση παράνομης βλάβης [29].

51. Επιπλέον, η νομολογία Shevill στηρίζεται στην εξασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, που συνιστά σκοπό ρητώς περιλαμβανόμενο στις αιτιολογικές σκέψεις

29 — Βλ. Jerker, D. και Svantesson, B., *Private International Law and the Internet,* Kluwer Law International, 2007, σ. 324 επ., και Roth, I. *Die internationale Zuständigkeit deutsche Gerichte bei Persönlichkeitsrechtsverletzungen im Internet,* Peter Lang, 2006, σ. 283.

του κανονισμού 44/2001 [30]. Εντούτοις, η εφαρμογή της νομολογίας αυτής στο πλαίσιο των διαδικτυακών μέσων επικοινωνίας μπορεί να οδηγήσει, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε σύγκρουση με τους εν λόγω σκοπούς. Ας χρησιμοποιήσουμε ως παράδειγμα την περίπτωση του Olivier Martinez, ο οποίος προφανώς χαίρει φήμης (είναι «γνωστός») σε περισσότερα του ενός κράτη μέλη. Ο υπερβολικός κατακερματισμός των δωσιδικιών, ακριβώς όπως, ενδεχομένως, και των εφαρμοστέων δικαίων, δύσκολα συμβιβάζεται με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης [31]. Ομοίως, το γεγονός και μόνον ότι οι πληροφορίες που αφορούν το εν λόγω δημόσιο πρόσωπο είναι αμέσως προσβάσιμες από όλα τα κράτη μέλη, εκθέτει τον εκδότη του μέσου σε μια κατάσταση η διαχείριση της οποίας παρουσιάζει δυσχέρειες, καθόσον οποιοδήποτε κράτος μέλος αποτελεί εν δυνάμει τόπο όπου μπορεί να κινηθεί ένδικη διαδικασία. Και δεν μπορεί επίσης να υποστηριχθεί ότι το αποτέλεσμα αυτό προωθεί την προβλεψιμότητα όσον αφορά τον καθορισμό των κανόνων δικαιοδοσίας, ούτε για τον ενάγοντα ούτε για τον εναγόμενο [32].

52. Σε γενικότερο επίπεδο, είναι επίσης σημαντικό να επισημανθεί ότι, από το 1995, έτος δημοσιεύσεως της εν λόγω αποφάσεως του Δικαστηρίου, συντελέστηκαν κρίσιμες αλλαγές στο νομικό πλαίσιο της Ένωσης. Η θέση σε ισχύ του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβεβαίωσε τη σπουδαιότητα τόσο του θεμελιώδους δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής όσο και της ελευθερίας της πληροφόρησης. Τα άρθρα 7 και 11 του Χάρτη εκφράζουν την ιδιαίτερη προστασία η οποία αποδίδεται στην πληροφόρηση στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα δίνουν έμφαση στη σπουδαιότητα της ιδιωτικής ζωής, η οποία ενσωματώνει επίσης το δικαίωμα στην εικόνα. Το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να αποφανθεί επί αμφοτέρων των δικαιωμάτων ήδη πριν τη θέση σε ισχύ του Χάρτη [33], ενώ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, από την πλευρά του, έχει διευκρινίσει το περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών [34]. Εντούτοις, η θέση σε ισχύ του Χάρτη αποκτά ιδιαίτερη αξία εν προκειμένω, καθόσον αντανακλά σαφέστατα την ανάγκη όλοι οι τομείς δραστηριότητας της Ένωσης, περιλαμβανομένων των σχετικών με τη δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις, να διαπνέονται από τα

30 — Προπαρατεθείσα απόφαση Shevill, σκέψη 31.

31 — Ο ίδιος ο γενικός εισαγγελέας Darmon επισήμανε την ένσταση αυτή με τις προτάσεις που ανέπτυξε στην υπόθεση Shevill, στο σημείο 72.

32 — Βλ. Roth, I., όπ.π. (υποσημείωση 28), σ. 310 επ.

33 — Επί του άρθρου 11 του Χάρτη και της εφαρμογής του δικαιώματος στην ελεύθερη πληροφόρηση, βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 30ής Απριλίου 1974, 155/73, Sacchi (Συλλογή τόμος 1974, σ. 409), της 18ης Ιουνίου 1991, C-260/89, ΕΡΤ (Συλλογή 1991, σ. I-2925), της 13ης Δεκεμβρίου 1989, C-100/88, Oyowe και Traore κατά Επιτροπής (Συλλογή 1989, σ. 4285), της 5ης Οκτωβρίου 2000, C-376/98, Γερμανία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (Συλλογή 2000, σ. I-8419), της 25ης Ιουλίου 1991, C-288/89, Collectieve Antennevoorziening Gouda (Συλλογή 1991, σ. I-4007), της 3ης Φεβρουαρίου 1993, C-148/91, Veronica Omroep Organisatie (Συλλογή 1993, σ. I-487), και της 6ης Μαρτίου 2001, C-274/99 P, Connolly κατά Επιτροπής (Συλλογή 2001, σ. I-1611). Όσον αφορά το άρθρο 7 του Χάρτη και την προγενέστερη αυτού νομολογία, βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1992, C-62/90, Επιτροπή κατά Γερμανίας (Συλλογή 1992, σ. I-2575, σκέψη 23), και της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-404/92 P, X κατά Επιτροπής (Συλλογή 1994, σ. I-4737, σκέψη 17).

34 — Επί της ελευθερίας πληροφόρησης ή, κατά την ορολογία που χρησιμοποιεί το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), την «ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών», βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) της 7ης Δεκεμβρίου 1976, Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 26ης Μαρτίου 1987, Leander κατά Σουηδίας, της 29ης Μαΐου 1999, Bladet Tromso και Stensaas κατά Νορβηγίας, της 27ης Φεβρουαρίου 2001, Feldek κατά Σλοβακίας, και της 7ης Μαΐου 2002, McVicar κατά Ηνωμένου Βασιλείου. Όσον αφορά το θεμελιώδες δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, που περιέχεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ σχετικά με τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 26ης Μαρτίου 1985, X και Y κατά Κάτω Χωρών, της 16ης Δεκεμβρίου 1992, Niemetz κατά Γερμανίας, της 25ης Νοεμβρίου 1994, Stjerna κατά Φινλανδίας, της 28ης Ιουνίου 2001, Vertiere κατά Ελβετίας, και της 24ης Ιουνίου 2004, Von Hannover κατά Γερμανίας.

προσδιοριζόμενα με τον εν λόγω Χάρτη δικαιώματα [35]. Υπό τις συνθήκες αυτές, η υπερβολική έκθεση που συνεπάγεται για τα μέσα επικοινωνίας το ενδεχόμενο υπέρμετρης ανάλωσής τους σε δικαστικούς αγώνες, καθώς και η σοβαρότητα των πιθανών προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας και η ανασφάλεια δικαίου ως προς την προστασία αυτού του δικαιώματος, καθιστούν αναγκαία την προσαρμογή της λανθάνουσας αυτής σύγκρουσης που υποβόσκει στην απόφαση Shevill κατά τρόπο που να αποτρέπει το αποτέλεσμα αυτό.

53. Επιπλέον, οποιαδήποτε προσέγγιση συνεπάγεται τη μεταστροφή της νομολογίας Shevill πρέπει κατ' ανάγκη να λαμβάνει υπόψη την απαίτηση της τεχνολογικής ουδετερότητας. Τούτο σημαίνει ότι οι απαντήσεις του Δικαστηρίου στα ζητήματα ερμηνείας που ανακύπτουν από την εμφάνιση του διαδικτύου δεν πρέπει να εστιάζουν υπερβολικά στο εν λόγω φυσικό μέσο μετάδοσης, άλλως διατρέχουν τον κίνδυνο να καταστούν παρωχημένες ή ανεφάρμοστες λόγω της τεχνολογικής προόδου ή του ενδεχομένου να οδηγήσουν σε διαφορετική μεταχείριση βάσει κριτηρίου που μπορεί να θεωρηθεί αυθαίρετο, όπως είναι η χρήση συγκεκριμένης τεχνολογίας [36]. Αν και είναι βέβαιο ότι το διαδίκτυο οριοθετεί τη σύγκρουση μεταξύ της ελευθερίας της πληροφόρησης και του δικαιώματος στην εικόνα κατά πολύ συγκεκριμένο τρόπο, η λύση που θα προσφέρει το Δικαστήριο θα πρέπει να μπορεί να έχει εφαρμογή, κατά το μέτρο του δυνατού, σε όλα τα μέσα επικοινωνίας ανεξαρτήτως του φυσικού μέσου μετάδοσης της πληροφορίας [37]. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται περαιτέρω από την επισήμανση ότι, σήμερα, μετά βίας μπορεί να βρεθεί μέσο επικοινωνίας, ειδικότερα όσον αφορά τον ημερήσιο Τύπο ορισμένης κυκλοφορίας, που να μη διαθέτει ηλεκτρονική μορφή στο διαδίκτυο. Οι πληροφορίες είναι αναλώσιμα αγαθά και τα φυσικά μέσα τα οποία τις μεταδίδουν μπορούν να εναλλάσσονται. Κατά συνέπεια, το αρμόδιο δικαστήριο πρέπει να προσδιοριστεί με βάση κριτήρια που λαμβάνουν υπόψη τις προσβολές που διαπράττονται ταυτόχρονα,

35 — Ως προς τη συμβολή του Χάρτη στη διευκρίνιση των τομέων νομοθετικής παρέμβασης της Ένωσης, βλ. Lenaerts, K. και Gutiérrez-Fons, J., «The Constitutional Allocation of Powers and General Principles of EU Law», *Common Market Law Review,* τόμος 47, 2010. Σε επίπεδο ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, βλ. Requejo Isidro, M., *Violaciones Graves de Derechos Humanos y Responsabilidad Civil,* Thomson-Aranzadi, 2009.

36 — Βλ. Knutsen, E. S., «Techno-Neutrality of Freedom of Expression in New Media Beyond the Internet», *UCLA Entertainment Law Review,* αριθ. 8, 2001, σ. 95, Koops, B.-J., «Should ICT Regulation be Technology-Neutral?», στους Koops, B.-J., Lips, M., Prins, C. & Schellekens, M. (επιμ.), *Starting Points for ICT Regulation: deconstructing prevalent policy one-liners,* TMC Asser Press, Χάγη, 2006, σ. 77 έως 79, Escudero-Pascual, A. και Hosein, I., «The Hazards of Technology-Neutral Policy: Questioning Lawful Access to Traffic Data», *Communications of the Association for Computing Machinery,* αριθ. 47, 2004, σ. 77.

37 — Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει επανειλημμένως προωθήσει την έννοια της αρχής της «τεχνολογικής ουδετερότητας» υπό τη μορφή κανόνα απαγορεύσεως διακρίσεων με βάση τα χρησιμοποιούμενα φυσικά μέσα μετάδοσης. Όπως ακριβώς εξέθεσε στην ανακοίνωσή της προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών σχετικά με τις αρχές και κατευθυντήριες γραμμές για την κοινοτική πολιτική στον οπτικοακουστικό τομέα στην ψηφιακή εποχή [COM (1999) 657 τελικό, της 14ης Δεκεμβρίου 1999, σ. 11], «τεχνολογική σύγκλιση σημαίνει ότι υπηρεσίες που προηγουμένως πραγματοποιούνταν μέσω περιορισμένου αριθμού δικτύων επικοινωνιών μπορούν πλέον να πραγματοποιούνται μέσω αρκετών ανταγωνιζόμενων. Αυτό συνεπάγεται την ανάγκη για τεχνολογική ουδετερότητα όσον αφορά τη ρύθμιση: ίδιες υπηρεσίες πρέπει κατ' αρχήν να ρυθμίζονται κατά τον ίδιο τρόπο ανεξάρτητα από τα μέσα μετάδοσής τους». Συναφώς, βλ. επίσης ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την αναθεώρηση του πλαισίου των κοινοτικών κανονιστικών ρυθμίσεων σχετικά με δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών [COM (2006) 334, της 29ης Ιουνίου 2006, σ. 8]. Βλ., επίσης, συναφώς, τη διακήρυξη των υπουργών της υπουργικής διάσκεψης για τα παγκόσμια δίκτυα πληροφοριών που διοργανώθηκε στη Βόννη, στις 6-8 Ιουλίου 1997.

για παράδειγμα, τόσο μέσω του έντυπου Τύπου όσο και μέσω ιστοσελίδας [38].

54. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, φρονώ ότι είναι δυνατόν να δοθεί απάντηση που να προσαρμόζει την απόφαση Shevill και, συγχρόνως, να χαρακτηρίζεται από τεχνολογική ουδετερότητα. Κατά τη γνώμη μου, η απάντηση δεν πρέπει να αναζητηθεί στην εκ βάθρων αναθεώρηση της εν λόγω νομολογίας. Αντιθέτως, θεωρώ ότι η απάντηση που έδωσε το Δικαστήριο το 1995 διατηρεί σήμερα την ισχύ της για τις περιπτώσεις της «διεθνούς δυσφημίσεως» κατά τις οποίες το μέσο μετάδοσης της πληροφορίας είναι έντυπο. Αρκεί να προστεθεί ένα κριτήριο συνάφειας πέραν των εξαρχής προβλεπομένων, χωρίς να απαιτείται, επιπλέον, να περιοριστεί η εφαρμογή της νέας αυτής λύσης ειδικά στις βλάβες που προκαλούνται μέσω του διαδικτύου.

εγκαταστάσεως του εκδότη ή εναγομένου είτε του δικαστηρίου του τόπου ή των τόπων όπου ο ενάγων είναι γνωστός. Η προσέγγιση αυτή είναι κατάλληλη, όπως προκαταβολικά εκτέθηκε, για έναν σημαντικό αριθμό περιπτώσεων που έχουν ήδη προεκτεθεί. Εξ αυτού συνάγεται ότι τα κριτήρια συνάφειας που καθιερώνει η εν λόγω νομολογία δεν είναι μεν καθαυτά εσφαλμένα, ωστόσο είναι δυνατόν, ή μάλλον απαιτείται, να συμπληρωθούν από πρόσθετο κριτήριο. Συγκεκριμένα, φρονώ ότι πρέπει να διατυπωθεί και να ενσωματωθεί στην έννοια του, κατά το άρθρο 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001, «τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός» ένα κριτήριο σύμφωνα με το οποίο η εν λόγω έκφραση μπορεί επίσης να δηλώνει τον τόπο όπου εντοπίζεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» μεταξύ των επίμαχων αγαθών και συμφερόντων.

Δ — *Το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» ως πρόσθετο κριτήριο συνάφειας για τον καθορισμό του αρμόδιου δικαστηρίου*

55. Όπως επισήμανα κατ' επανάληψη, η απόφαση Shevill καθιερώνει διπλή δωσιδικία υποκείμενη στην επιλογή του φορέα του δικαιώματος της προσωπικότητας, ορίζοντας ότι αυτός έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μεταξύ είτε του δικαστηρίου του τόπου

56. Η προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας που συντελείται με μέσο επικοινωνίας στο διαδίκτυο προκαλεί σύγκρουση η οποία περιγράφηκε με τα σημεία 42 έως 44 των παρουσών προτάσεων. Η πρόσθετη δυσχέρεια έγκειται στον διεθνικό ή ακόμα και απλώς παγκόσμιο χαρακτήρα της συγκρούσεως αυτής, η οποία καθιστά αναγκαστική την αναζήτηση αρμόδιου δικαστηρίου με κριτήριο την εξισορρόπηση των επίμαχων δικαιωμάτων και συμφερόντων, τόσο του μέσου επικοινωνίας όσο και των ενδιαφερόμενων ιδιωτών. Επομένως, και καταρχήν, ένα πιθανό κριτήριο συνάφειας θα μπορούσε να στηριχθεί στη *δυνατότητα πρόσβασης* στην πληροφορία, πράγμα που θα δικαιολογούσε αυτόματη συνάφεια με όλα τα κράτη μέλη, δεδομένου ότι, στην πράξη, η φερόμενη ως

38 — Βλ., συναφώς, Virgós Soriano, M. και Garcimartín Alférez, F. J., *Derecho Procesal Civil Internacional. Litigación Internacional,* 2η έκδ., Civitas, Μαδρίτη, 2007, σ. 194.

βλαπτική πληροφορία είναι προσβάσιμη από όλα τα εν λόγω κράτη. Εντούτοις, και όπως επισήμαναν όλοι οι παρεμβαίνοντες στην παρούσα διαδικασία, η επιλογή αυτή συνεπάγεται ευθέως τη δημιουργία φαινομένου forum shopping που δεν μπορεί να γίνει δεκτό υπέρ οποιουδήποτε μέσου επικοινωνίας λειτουργεί στο διαδίκτυο [39]. Κατά τον ίδιο τρόπο, η σοβαρότητα της βλάβης που μπορεί να υποστεί ο φορέας δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής, ο οποίος παρατηρεί ότι η πληροφορία που θίγει την υπόληψή του είναι διαθέσιμη σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, έρχεται σε αντίθεση προς μια λύση που οδηγεί σε κατακερματισμό του δικαιώματός του σε κάθε κράτος μέλος όπου η εν λόγω πληροφορία γίνεται γνωστή [40].

57. Σύμφωνα με το κριτήριο το οποίο προτείνω, η λύση η οποία συμπληρώνει δεόντως τα κριτήρια συνάφειας που καθιερώνει η νομολογία Shevill είναι εκείνη που, πλην της προβλέψεως των αρχικών προϋποθέσεων, παρέχει επίσης τη δυνατότητα να εντοπιστεί ο τόπος στον οποίο το δικαστήριο βρίσκεται σε καλύτερη θέση να αναλύσει τη σύγκρουση των διακυβευόμενων μεγεθών, με αποτέλεσμα το δικαστήριο αυτό να συνιστά το καταλληλότερο για να αποφανθεί επί της διαφοράς ως προς το σύνολο των προκληθεισών βλαβών. Επομένως, πρόκειται για μια κατάσταση ενδιάμεση των δύο υφιστάμενων, υπό την έννοια ότι παρέχει στον φορέα του δικαιώματος της προσωπικότητας τη δυνατότητα να ασκήσει αγωγή ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του, προσφέρει προβλεψιμότητα στο μέσο επικοινωνίας, και δέχεται την αρχή της χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας βλάβης [41]. Κατά τη γνώμη μου, το κριτήριο συνάφειας με τον τόπο όπου τοποθετείται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» λαμβάνει δεόντως υπόψη τον διττό αυτό σκοπό.

58. Κατά τη συνοπτικότερη δυνατή διατύπωση, ο τόπος του «κέντρου βάρους της συγκρούσεως» είναι εκείνος όπου το δικαστήριο μπορεί να εκδικάσει, υπό τις ευνοϊκότερες συνθήκες, διαφορά που αφορά σύγκρουση μεταξύ της ελευθερίας της πληροφόρησης και του δικαιώματος στην εικόνα. Ο όρος αυτός πληρούται στο κράτος όπου είναι «νοητό» ή παρουσιάζεται πιθανότερο το ενδεχόμενο προσβολής του δικαιώματος στη φήμη και στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής

39 — Συναφώς, βλ. απόφαση του Bundesgerichtshof της 2ας Μαρτίου 2010 στην υπόθεση VI ZR 23/09, σκέψη 17, καθώς και Roth, I., όπ.π. (υποσημείωση 28), σ. 310 επ, Dessemontet, F., «Internet, la propriété intellectuelle et le droit internacional privé», στους Boele-Woelki, K. και Kessedjan, C. (επιμ.), *Internet: Which Court Decides? Which Law Applies? Quel tribunal décide? Quel droit s'applique?,* Kluwer, Χάγη, 1998, σ. 63, και De Miguel Asensio, P., *Derecho Privado de Internet,* 2η έκδ., 2001, σ. 295 και 296. Στο πλαίσιο των διεθνών συμβάσεων με καταναλωτές και των διεθνών συμβάσεων μεταφορών, το Δικαστήριο έχει απορρίψει επίσης το κριτήριο που στηρίζεται στην απλή δυνατότητα προσβάσεως στην πληροφορία με την απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 2010, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-585/08 και C-144/09, Pammer και Alpenhof (Συλλογή 2010, σ. I-12527, σκέψη 94).

40 — Η ελλιπής προστασία του παθόντος την οποία συνεπάγεται η εφαρμογή της αποκαλούμενης αρχής του μωσαϊκού απασχολούσε ήδη τη θεωρία πριν την έκδοση της αποφάσεως Shevill (βλ., για παράδειγμα, τα έργα των Gaudemet-Tallon, H., *Revue critique de droit international privé,* 1983, σ. 674, Heinrichs, J., *Die Bestimmung der gerichtlichen Zuständigkeit nach dem Begehungsort im nationalen und internationalen Zivilprozessrecht,* διδακτορική διατριβή, Freiburg, 1984, σ. 188 έως 201, και Schwiegel-Klein, E., *Persönlichkeitsrechtverletzungen durch Massenmedien im internationalen Privatrecht. Zur Anwendung der lex loci delicti commissi auf Pressedelikte unter besonderer Beruücksichtigung der amerikanischen Rechtsprechung,* Münster, 1983, σ. 68 έως 82). Μετά την έκδοση της αποφάσεως Shevill, η ελλιπής προστασία του φορέα του δικαιώματος της προσωπικότητας εξακολουθεί να αποτελεί αμφιλεγόμενο ζήτημα. Βλ., μεταξύ άλλων, Fernández Rozas, J. C., και Sánchez Lorenzo, S., *Derecho Internacional Privado,* 3η έκδ., Civitas, Μαδρίτη, σ. 501.

41 — Pichler, R., στους Hoeren, T. και Sieber, U. (επιμ.), *Handbuch Multimedia-Recht,* όπ.π. (υποσημείωση 26), κεφάλαιο 25, παράγραφοι 211 επ., ιδιαίτερα παράγραφος 268· Lutcke, J., *Persönlichkeitsrechtsverletzungen im Internet. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zum deutschen und amerikanischen Recht,* Herbert Utz, Μόναχο, 2000, σ. 135.

και όπου εκδηλώνεται εντονότερα η αξία που είναι σύμφυτη με τη διάδοση συγκεκριμένης πληροφορίας ή γνώμης, αναλόγως της περιστάσεως. Στο κράτος αυτό θα υποστεί ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας προσβολή της μεγαλύτερης δυνατής εκτάσεως και εντάσεως. Ομοίως, και τούτο είναι αναμφισβήτητα σημαντικό από πλευράς ασφάλειας δικαίου, ο κρίσιμος τόπος είναι εκείνος όπου το μέσο επικοινωνίας θα μπορούσε να προβλέψει την ενδεχόμενη πρόκληση της προσβολής και, κατά συνέπεια, την ύπαρξη κινδύνου να εναχθεί ενώπιον των εκεί δικαστηρίων. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο τόπος στον οποίο εντοπίζεται το κέντρο βάρους είναι εκείνος όπου το δικαστήριο βρίσκεται στην καλύτερη δυνατή θέση να προβεί σε συνολική εκτίμηση της συγκρούσεως μεταξύ των διακυβευόμενων μεγεθών.

59. Επομένως, κατά τον καθορισμό του τόπου όπου παρουσιάζεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» πρέπει να προσδιοριστούν δύο στοιχεία. Το πρώτο αφορά τον φορέα του φερόμενου ως προσβαλλόμενου δικαιώματος της προσωπικότητας και επιτάσσει το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» να βρίσκεται εκεί όπου ο εν λόγω φορέας έχει το «κέντρο των συμφερόντων» του. Το κριτήριο αυτό είναι, μέχρι ορισμένου σημείου, παρόμοιο με την απαίτηση που καθιερώνει η απόφαση Shevill «το θύμα να είναι γνωστό». Εντούτοις, κατά τον καθορισμό του τόπου όπου εντοπίζεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» δεν αρκεί μόνον το θύμα να είναι γνωστό. Αντιθέτως, χρειάζεται να προσδιοριστεί ο τόπος (και, ως εκ τούτου, το κράτος μέλος) όπου ο ενδιαφερόμενος ιδιώτης, ο οποίος απολαύει της προστασίας του δικαιώματος της προσωπικότητας, αναπτύσσει ουσιαστικά ζωτικής σημασίας δραστηριότητα, υπό τον όρο ότι η δραστηριότητα αυτή υφίσταται.

60. Το δεύτερο στοιχείο αφορά τη φύση της πληροφορίας. Προκειμένου να προσδιοριστεί ο τόπος όπου βρίσκεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως», η επίμαχη πληροφορία πρέπει να έχει εκφραστεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί ευλόγως να προβλεφθεί ότι η εν λόγω πληροφορία παρουσιάζει αντικειμενική συνάφεια με συγκεκριμένο εδαφικό χώρο. Δηλαδή, η πληροφορία που αποτελεί την αιτία της διαφοράς πρέπει να διατυπώνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε, λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων που περιβάλλουν την είδηση, να καθίσταται πληροφορία που εγείρει ενδιαφέρον σε ορισμένο έδαφος και, ως εκ τούτου, παρακινεί ενεργά τους αναγνώστες που διαμένουν στο εν λόγω έδαφος να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτήν [42].

61. Η ιδιομορφία της χαρακτηριστικής σύγκρουσης στην οποία μπορούν να βρεθούν τα δύο δικαιώματα —πιστεύω ότι αυτό μπορεί να υποστηριχθεί με αρκετή βεβαιότητα— έγκειται στο ότι το κέντρο βάρους της δυνητικής προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας τείνει να συμπίπτει με το κέντρο βάρους ή ενδιαφέροντος της επίμαχης είδησης ή γνώμης. Συνοψίζοντας, ακριβώς *επειδή* η είδηση ή η γνώμη μπορεί να παρουσιάζει ενδιαφέρον αποκλειστικά ως προς έναν τόπο, στον ίδιο αυτό τόπο μπορεί επίσης η ενδεχόμενη προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας να επιφέρει τη μεγαλύτερη βλάβη. Τούτο ισχύει και αντιστρόφως. Μόνον κατά το μέτρο που η τάση αυτή είναι δυνατόν να

42 — Βλ., συναφώς, προπαρατεθείσα απόφαση του Bundesgerichtshof της 2ας Μαρτίου 2010, σκέψη 20, απόφαση του High Court of Justice (England and Wales) της 22ας Μαΐου 2003 στην υπόθεση Harrods κατά Dow Jones, σκέψεις 32 επ., απόφαση του Court of Session (Scotland) της 1ης Ιουλίου 2002 στην υπόθεση Bonner Media Limited, σκέψη 19, καθώς και την απόφαση του High Court of Australia της 10ης Δεκεμβρίου 2002 στην υπόθεση Dow Jones & Company Inc., σκέψη 154.

επιβεβαιωθεί, μπορεί να γίνει λόγος για ενιαίο «κέντρο βάρους της συγκρούσεως».

62. Κατόπιν τούτου, είναι σημαντικό να αποφευχθεί η σύγχυση μεταξύ του δεύτερου από τα προαναφερθέντα στοιχεία και του κριτηρίου της προθέσεως εκ μέρους του μέσου επικοινωνίας. Η πληροφορία δεν παρουσιάζει αντικειμενικό σύνδεσμο λόγω του ότι ο εκδότης του μέσου την κατευθύνει εκουσίως προς συγκεκριμένο κράτος μέλος. Κριτήριο βασιζόμενο στην πρόθεση αντιβαίνει στο γράμμα του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001, το οποίο επιβεβαιώνεται αν συγκριθεί με το άρθρο 15, παράγραφος 1, στοιχείο γ΄, του ίδιου κανονισμού, το οποίο προβλέπει ειδική δωσιδικία για τις συμβάσεις με καταναλωτές στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο φορέας παροχής των υπηρεσιών «κατευθύνει […] τέτοιου είδους δραστηριότητες σ' αυτό το κράτος μέλος ή σε διάφορα κράτη» [43]. Το παρατεθέν άρθρο 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001 δεν περιέχει ανάλογη διατύπωση και, ως εκ τούτου, η διεθνής δικαιοδοσία δεν πρέπει να καθορίζεται βάσει κριτηρίων στηριζόμενων στην πρόθεση [44]. Επιπλέον, τα κριτήρια που στηρίζονται στην υποκειμενική βούληση του φορέα πληροφόρησης δημιουργούν έντονες αποδεικτικές δυσχέρειες, όπως καταδεικνύει η πρακτική στις έννομες τάξεις που τα εφαρμόζουν [45].

63. Όταν προτείνω ότι η πληροφορία πρέπει να παρουσιάζει αντικειμενική συνάφεια, αναφέρομαι στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες ένα μέσο επικοινωνίας μπορεί εύλογα να προβλέψει ότι η πληροφορία που διανέμεται μέσω της ηλεκτρονικής εκδόσεως του εν λόγω μέσου παρουσιάζει τέτοιο ενδιαφέρον ώστε να είναι «άξια δημοσιεύσεως» σε συγκεκριμένο έδαφος, υπό την έννοια ότι παρακινεί τους αναγνώστες που διαμένουν στο εν λόγω έδαφος να αποκτήσουν πρόσβαση στην πληροφορία αυτή. Το κριτήριο αυτό της αντικειμενικής συνάφειας μπορεί να εφαρμοστεί μέσω της χρήσεως διαφόρων ενδείξεων, η αξιολόγηση των οποίων, ας επισημανθεί προκαταβολικά, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο.

64. Καταρχάς, και όπως προκύπτει από τα προεκτεθέντα, το πρώτο στοιχείο που πρέπει υποχρεωτικώς να ληφθεί υπόψη είναι το περιεχόμενο της επίμαχης πληροφορίας. Μια

43 — Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί επί της συγκεκριμένης διάστασης της ειδικής αυτής δωσιδικίας που εφαρμόζεται σε συμβάσεις μεταφοράς και συμβάσεις με καταναλωτές μέσω διαδικτύου με την προπαρατεθείσα απόφαση της 18ης Μαΐου 2010 στην υπόθεση Pammer και Alpenhof. Συναφώς, το Δικαστήριο διαπίστωσε με την εν λόγω απόφαση ότι «μεταξύ των ενδείξεων που καθιστούν δυνατό να καθορισθεί αν δραστηριότητα "κατευθύνεται προς" το κράτος μέλος κατοικίας του καταναλωτή, καταλέγονται όλες οι *προφανείς εκδηλώσεις της βουλήσεως του εμπόρου να παρακινήσει τους καταναλωτές* αυτού του κράτους μέλους *στη σύναψη συμβάσεως*» (σημείο 80, η υπογράμμιση είναι δική μου). Ως προς το σημείο αυτό, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές οι προτάσεις που ανέπτυξε η γενική εισαγγελέας Trstenjak στις εν λόγω συνεκδικασθείσες υποθέσεις, με τις οποίες διαπίστωσε, όπως ακριβώς το έπραξε και το Δικαστήριο, ότι η «κατεύθυνση» διαδικτυακού περιεχομένου προς συγκεκριμένο έδαφος δεν εξαντλείται ούτε στην απλή δυνατότητα πρόσβασης στην ιστοσελίδα από το εν λόγω έδαφος ούτε στο αντικειμενικό ενδιαφέρον που συνδέεται με το έδαφος αυτό (βλ. σημεία 78 επ).

44 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση του Bundesgerichtshof της 2ας Μαρτίου 2010, σκέψη 18.

45 — Βλ. την περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου ο κανόνας της «single-publication», ο οποίος περιέχεται στις πράξεις Uniform Single Publication Act και Restatement (Second) of Torts, § 577A (1977), δημιουργεί σημαντικά προβλήματα όσον αφορά το διαδίκτυο. Συναφώς, βλ. απόφαση του Court of Appeals for the forth Circuit (τετάρτου τμήματος του ομοσπονδιακού εφετείου) της 13ης Δεκεμβρίου 2002 στην υπόθεση Stanley Young κατά New Haven Advocate κ.λπ. (αριθ. 01-2340), η οποία καθιέρωσε την απαίτηση να υπάρχει σαφής πρόθεση του μέσου επικοινωνίας να κατευθύνει την πληροφορία προς ορισμένο κράτος προκειμένου να δικαιολογηθεί η αρμοδιότητα των δικαστηρίων του. Επί του ζητήματος αυτού βλ. Borchers, P. J., «Internet Libel: The Consequences of a Non-Rule Approach to Personal Jurisdiction», *Northwestern University Law Review,* 98, 2004, καθώς και τη μονογραφία Cyberspace Regulation and the Discourse of State Sovereignty, *Harvard Law Review,* 1999, σ. 1697 επ.

συγκεκριμένη πληροφορία μπορεί να παρουσιάζει ενδιαφέρον σε ορισμένο έδαφος και να στερείται παντελούς ενδιαφέροντος σε άλλο. Οι ειδήσεις που αφορούν Αυστριακό υπήκοο που διαμένει στην Αυστρία, οι οποίες αφορούν φερόμενες ως εγκληματικές δραστηριότητες διαπραχθείσες στο εν λόγω κράτος μέλος, είναι προφανώς «άξιες δημοσίευσης» στο έδαφος αυτό, μολονότι η πληροφορία διαδίδεται μέσω ψηφιακής εφημερίδας ο εκδότης της οποίας είναι εγκατεστημένος στο Ηνωμένο Βασίλειο. Από τη στιγμή που ένα μέσο επικοινωνίας αναρτά στο διαδίκτυο περιεχόμενο το οποίο εκ φύσεως έχει αναμφισβήτητα αντίκτυπο στην πληροφόρηση σε άλλο κράτος, ο εκδότης μπορεί ευλόγως να προβλέψει ότι, σε περίπτωση μετάδοσης πληροφορίας που προσβάλλει δικαίωμα της προσωπικότητας, ενδέχεται να εναχθεί στο κράτος αυτό. Επομένως, όσο εντονότερο είναι το πληροφοριακό ενδιαφέρον ορισμένης είδησης ως προς συγκεκριμένο εθνικό έδαφος, τόσο πιθανότερο είναι ότι οι προσβολές δικαιωμάτων που διαπράττονται επί του εν λόγω εδάφους θα παρουσιάζουν καταρχήν συνάφεια με τα δικαστήρια του εδάφους αυτού.

65. Επιπλέον, το δικαστήριο μπορεί να λάβει υπόψη κι άλλες ενδείξεις που συντελούν στον εντοπισμό του εδάφους με το οποίο η πληροφορία παρουσιάζει αντικειμενική συνάφεια. Επισημαίνεται ότι μπορεί να πρόκειται για ενδείξεις που υποδηλώνουν υποκειμενική βούληση του εκδότη να κατευθύνει την πληροφορία προς ορισμένο κράτος. Ωστόσο, για τον σκοπό των υπό κρίση υποθέσεων, τα προς συνεκτίμηση στοιχεία συνιστούν μόνον ενδείξεις που προσανατολίζουν την αναζήτηση δεσμού συνάφειας με συγκεκριμένο έδαφος και όχι με την πρόθεση του πομπού της πληροφόρησης. Επομένως, σε αυτή τη σχέση πιθανών συνεκτιμώμενων στοιχείων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι η πληροφορία μπορεί να διανέμεται σε ιστοσελίδα με ονομασία τομέα πρώτου επιπέδου άλλη από εκείνη που αντιστοιχεί στο κράτος μέλος εγκαταστάσεως του εκδότη, πράγμα που ενδεικνύει την ύπαρξη συγκεκριμένου εδαφικού χώρου στον οποίο η πληροφορία μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ειδικής παρακολούθησης [46]. Ομοίως, η γλώσσα της ιστοσελίδας συμβάλλει στην οριοθέτηση της σφαίρας επιρροής της δημοσιευόμενης πληροφορίας. Η διαφήμιση που, ενδεχομένως, περιλαμβάνεται στη σελίδα μπορεί επίσης να συνιστά ένδειξη των εδαφικών ορίων εντός των οποίων μπορεί να επιχειρηθεί πρόσβαση στην επίμαχη πληροφορία [47]. Το τμήμα της σελίδας στο οποίο αναρτάται η δημοσιευόμενη πληροφορία είναι επίσης σημαντικό για τον καθορισμό του αντίκτυπου σε ορισμένο έδαφος. Ας πάρουμε για παράδειγμα την περίπτωση διαδικτυακής εφημερίδας με τμήματα πληροφοριών χωρισμένα ανά κράτος. Η δημοσίευση πληροφορίας στον σύνδεσμο με τον τίτλο «Γερμανία» υποδηλώνει ότι οι ειδήσεις που περιλαμβάνονται εκεί ασκούν επίδραση ιδιαίτερης σημασίας στο εν λόγω κράτος. Οι λέξεις-κλειδιά που εισάγονται στις μηχανές αναζήτησης προκειμένου να ανευρεθεί η σελίδα του μέσου επικοινωνίας μπορούν, επίσης, να αποτελέσουν οδηγό για τον προσδιορισμό του τόπου με τον οποίο η είδηση παρουσιάζει αντικειμενική συνάφεια. Τέλος, και χωρίς η απαρίθμηση να είναι εξαντλητική, τα αρχεία πρόσβασης σε μια ιστοσελίδα, παρά τον χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας που προσφέρουν, μπορούν απλώς να μας διαφωτίσουν κατά την εξέταση του ζητήματος κατά πόσον συγκεκριμένη πληροφορία όντως είχε αντίκτυπο ή όχι εντός ορισμένου εδάφους [48].

46 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Pammer και Alpenhof, όπου, σε σχέση με την ειδική δωσιδικία του άρθρου 15, παράγραφος 1, στοιχείο γ΄, χρησιμοποιείται το κριτήριο της ονομασίας τομέα (σκέψη 83).

47 — Βλ. πάλι προπαρατεθείσα απόφαση Pammer και Alpenhof, σκέψη 84.

48 — Pichler, R., όπ.π. (υποσημείωση 26), κεφάλαιο 25, παράγραφος 224, και Roth, I., όπ.π. (υποσημείωση 28), σ. 283.

66. Τα προεκτεθέντα κριτήρια παρέχουν τη δυνατότητα στο δικαστήριο να καθορίσει αν η επίμαχη πληροφορία παρουσιάζει αντικειμενική συνάφεια με συγκεκριμένο εδαφικό χώρο. Συγκεκριμένα, αν η πληροφορία αποκτά διαστάσεις που τη συνδέουν αντικειμενικά με ορισμένο κράτος μέλος το οποίο, με τη σειρά του, συμπίπτει με το κράτος μέλος όπου βρίσκεται το «κέντρο των συμφερόντων» του φορέα του δικαιώματος της προσωπικότητας, φρονώ ότι τα δικαστήρια του εν λόγω κράτους είναι αρμόδια να εκδικάσουν την αγωγή και να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση για το σύνολο της βλάβης που προκάλεσε η παράνομη πράξη. Το κράτος μέλος όπου συντρέχουν αμφότερες οι περιστάσεις είναι, προφανώς, ο τόπος όπου το δικαστήριο βρίσκεται στην καλύτερη δυνατή θέση να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά και να αποφανθεί επί όλων των πτυχών της υποθέσεως. Η έδρα του δικαστηρίου αυτού είναι, εν τέλει, ο τόπος όπου εντοπίζεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως».

67. Εν κατακλείδι, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει ότι η έκφραση «τόπος όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός» κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001 έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση προσβολής δικαιώματος της προσωπικότητας που διαπράττεται από τη διάδοση πληροφοριών σε διάφορα κράτη μέλη μέσω διαδικτύου, ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας μπορεί να ασκήσει αγωγή για την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης της βλάβης που υπέστη

— είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη του δημοσιεύματος που προσβάλλει το δικαίωμα της προσωπικότητας, τα οποία είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση προς αποκατάσταση του συνόλου της βλάβης που επήλθε ως συνέπεια της εν λόγω προσβολής,

— είτε ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο οποίο διαδόθηκε το δημοσίευμα και στο οποίο ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας προβάλλει ότι εθίγη η υπόληψή του, τα οποία είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση προς αποκατάσταση μόνον της βλάβης που επήλθε στο κράτος όπου έχει την έδρα του το επιληφθέν δικαστήριο,

— είτε, τέλος, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου εντοπίζεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» μεταξύ των διακυβευόμενων αγαθών και συμφερόντων, πράγμα που συνεπάγεται ότι τα εν λόγω δικαστήρια είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση για το σύνολο της βλάβης που επήλθε λόγω της προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας. Ως κράτος μέλος όπου εντοπίζεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» νοείται εκείνο με το έδαφος του οποίου η επίμαχη πληροφορία παρουσιάζει αντικειμενική και ιδιαίτερη συνάφεια και στο οποίο, ταυτοχρόνως, ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας έχει το «κέντρο των συμφερόντων του».

VII — Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος της υποθέσεως eDate (C-509/09)

68. Με το τρίτο του ερώτημα, το Bundesgerichtshof ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει το περιεχόμενο του άρθρου 3,

παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/31, για το ηλεκτρονικό εμπόριο μέσω διαδικτύου, το οποίο εφαρμόζεται σε περιστάσεις όπως της υπό κρίση υποθέσεως. Συνοψίζοντας, ερωτάται αν η διάταξη αυτή, στο μέτρο που προβλέπει ότι «τα κράτη μέλη δεν μπορούν, για λόγους που αφορούν τον συντονισμένο τομέα, να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες προέρχονται από άλλο κράτος μέλος», καθιερώνει, με τη διατύπωση αυτή, κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ή αν, σε διαφορετική περίπτωση, αποτελεί απλώς κανόνα που διορθώνει το περιεχόμενο του εθνικού δικαίου που έχει εφαρμογή στη διαφορά.

69. Η απάντηση στο τελευταίο αυτό ερώτημα απαιτεί ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις γενικού χαρακτήρα.

70. Το Bundesgerichtshof υποβάλλει το τρίτο αυτό ερώτημα με τη διατύπωση αυτή διότι διατηρεί αμφιβολίες ως προς τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε διαφορά όπως η υπό κρίση. Κατ' ουσίαν, το ερώτημα θα μπορούσε να νοηθεί ως εξής: Εναρμόνισε η οδηγία 2000/31 το εθνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, επιβάλλοντας κανόνα συγκρούσεως που παραπέμπει το αρμόδιο δικαστήριο στο ουσιαστικό δίκαιο του κράτους μέλους όπου είναι εγκατεστημένος ο εκδότης; Σε περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο δώσει αρνητική απάντηση κρίνοντας ότι δεν υπάρχει εναρμόνιση, το Bundesgerichtshof ζητεί εν συνεχεία να διευκρινιστεί το περιεχόμενο της οδηγίας 2000/31 και η επιρροή (ως «διορθωτικός κανόνας σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου») που μπορεί η οδηγία αυτή να ασκεί στο γερμανικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, το οποίο θα είχε εφαρμογή σε περίπτωση όπως η προκείμενη στην υπόθεση eDate.

71. Αν η εκτίμησή μου αυτή είναι ορθή, φρονώ ότι πρέπει πρωτίστως να υπομνησθεί η λειτουργική και συστηματική θέση της διατάξεως της οδηγίας 2000/31 που αποτελεί το ειδικό αντικείμενο του ερωτήματος. Υπό τον τίτλο «εσωτερική αγορά», το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας συγκεκριμενοποιεί μια επιταγή που αντανακλά το παραδοσιακό περιεχόμενο της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Το άρθρο αυτό, περιλαμβανόμενο σε πράξη του παραγώγου δικαίου, εκφράζει μια εγγύηση του πρωτογενούς δικαίου, ήδη προβλεπόμενη στο άρθρο 56 ΣΛΕΕ, προσαρμόζοντάς την στις ιδιαιτερότητες που απαιτεί η κανονιστική εναρμόνιση του ηλεκτρονικού εμπορίου. Η πρώτη παράγραφος του εν λόγω άρθρου επιβεβαιώνει την εφαρμογή των κανόνων του κράτους μέλους παροχής των υπηρεσιών, ενώ η δεύτερη τονίζει την ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη οι νομικές προϋποθέσεις τις οποίες τήρησε ο φορέας παροχής της υπηρεσίας στο κράτος μέλος εγκαταστάσεώς του. Η εν λόγω διάταξη καθιερώνει με απόλυτη σαφήνεια για άλλη μια φορά την επιταγή αμοιβαίας αναγνωρίσεως, σε συμφωνία με τη νομολογία του Δικαστηρίου[49]. Εν συνεχεία, η συγκεκριμενοποίηση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών ολοκληρώνεται με την παράγραφο 4 του άρθρου 3, η οποία απαριθμεί λεπτομερώς τους λόγους που μπορούν να

49 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 20ής Φεβρουαρίου 1979, 120/78, Rewe-Zentral, αποκαλούμενη «Cassis de Dijon» (Συλλογή τόμος 1979/I, σ. 321), της 10ης Νοεμβρίου 1982, 261/81, Rau Lebensmittelwerke (Συλλογή 1982, σ. 3961), και της 14ης Ιουλίου 1988, 407/85, Glocken κ.λπ. (Συλλογή 1988, σ. 4233), και 90/86, Zoni (Συλλογή 1982, σ. 4285). Ειδικότερα όσον αφορά τον τομέα της ελευθερίας εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 17ης Δεκεμβρίου 1981, 279/80, Webb (Συλλογή 1981, σ. 3305), της 4ης Δεκεμβρίου 1986, 205/84, Επιτροπή κατά Γερμανίας (Συλλογή 1986, σ. 3755), και της 25ης Ιουλίου 1991, C-76/90, Säger (Συλλογή 1991, σ. I-4221).

επικαλούνται τα κράτη μέλη προκειμένου να δικαιολογούν παρέκκλιση από την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών στον εν λόγω τομέα.

72. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, μπορεί να διαπιστωθεί ότι το γράμμα του ερωτήματος που μας απασχολεί απομακρύνεται σε ορισμένο βαθμό από τη λογική που διαπνέει, ή τουλάχιστον φαίνεται να διαπνέει, το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31. Το εν λόγω άρθρο, τελικώς και όπως έχει προεκτεθεί, ορίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα κράτη μέλη οφείλουν να ρυθμίζουν έναν οικονομικό τομέα που εντάσσεται στην εσωτερική αγορά, διαμορφώνοντας με τις διατάξεις του το περιεχόμενο της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, που περιλαμβάνει, ως γνωστόν, την επιταγή αμοιβαίας αναγνωρίσεως. Παρά ταύτα, το εν λόγω άρθρο δεν εισάγει κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που υποχρεώνει το κράτος μέλος στο οποίο παρέχεται η υπηρεσία να εφαρμόζει το εθνικό δίκαιο του κράτους όπου είναι εγκατεστημένος ο φορέας της παροχής υπηρεσιών. Το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 απλώς συγκεκριμενοποιεί το περιεχόμενο της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, και ταυτόχρονα τους όρους υπό τους οποίους πρέπει να εφαρμόζεται η τεχνική της αμοιβαίας αναγνώρισης.

73. Κατά τη γνώμη μου, η ανωτέρω εκτίμηση ενισχύεται περαιτέρω από το γράμμα του άρθρου 1, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31, κατά το οποίο «η παρούσα οδηγία δεν θεσπίζει πρόσθετους κανόνες στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ούτε αφορά τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων». Τουτέστιν: το κείμενο της οδηγίας δεν προβλέπει ευθέως, ούτε εναρμονίζει, κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ή διεθνούς δικαιοδοσίας στον συγκεκριμένο τομέα [50]. Εν τέλει, η οδηγία 2000/31 αποτελεί ουδέτερο κανονιστικό κείμενο από πλευράς ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, που δεν μεταβάλλει ούτε επαναπροσδιορίζει τα κριτήρια καθορισμού της αρμοδιότητας ή του εφαρμοστέου δικαίου αλλά ούτε και τα κριτήρια της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων άλλων κρατών μελών [51].

74. Το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 πρέπει επίσης να ερμηνευτεί υπό το πρίσμα της λογικής της ουδετερότητας, από απόψεως ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, η οποία διαπνέει την οδηγία, καθόσον η ουδετερότητα αυτή περιλαμβάνεται συστηματικά και στο άρθρο 1 της οδηγίας. Αντιθέτως, από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι το άρθρο 3 εισάγει παρέκκλιση από το άρθρο 1.

75. Άλλη ένδειξη από την οποία συνάγεται ότι η οδηγία 2000/31 δεν καθιερώνει λύση ιδιωτικού διεθνούς δικαίου μπορεί να αναζητηθεί στις εθνικές έννομες τάξεις, συγκεκριμένα στους εσωτερικούς κανόνες μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, τα κράτη μέλη έχουν προβεί σε ετερογενή μεταφορά του άρθρου 3 της

50 — Συναφώς, βλ. Martiny, D., στο *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, τόμος 10, TMG § 3 Herkunftslandprinzip, 5η έκδ., Beck, Μόναχο, 2010, παράγραφος 36.

51 — Η αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 2000/31 επαναλαμβάνει την ίδια εκτίμηση, προσθέτοντας ότι «η παρούσα οδηγία δεν επιδιώκει να θεσπίσει πρόσθετους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου περί συγκρούσεως δικαίων ούτε θίγει τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων. Οι εφαρμοστέες διατάξεις σύμφωνα με τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου δεν πρέπει να περιορίζουν την ελευθερία παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, όπως ορίζεται στην παρούσα οδηγία».

οδηγίας 2000/31. Ενώ ορισμένα κράτη μέλη θέσπισαν κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που αφορούν τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου [52], άλλα επέλεξαν να μεταφέρουν το εν λόγω άρθρο προβλέποντας ρητώς την αμοιβαία αναγνώριση [53]. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, σημειώνονται ακόμα και περιπτώσεις εννόμων τάξεων που μετέφεραν το άρθρο 3 επαναλαμβάνοντας αυτολεξεί το περιεχόμενό του [54].

76. Επιπροσθέτως, το παρόν στάδιο εξελίξεως του παραγώγου δικαίου στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις δεν μπορεί να στηρίξει ερμηνεία της οδηγίας 2000/31 υπό την έννοια ότι αυτή θεσπίζει κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Ως γνωστόν, ο κανονισμός 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη ΙΙ) εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής του τις «εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από προσβολή του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, συμπεριλαμβανομένης της δυσφήμισης» [55]. Από τις προπαρασκευαστικές εργασίες του κανονισμού καθίστανται προφανείς οι έντονες διαφορές που ανέκυψαν μεταξύ των κρατών επί του ζητήματος αυτού σε σχέση με το εφαρμοστέο κριτήριο και οι οποίες οδήγησαν στην εξαίρεση του εν λόγω τομέα από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού, τομέα ο οποίος σήμερα αναμένεται να ρυθμιστεί κατόπιν νέας νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής [56]. Κατά τη γνώμη μου, είναι τουλάχιστον αμφίβολο ότι ο κανονισμός 864/2007 θα προέβλεπε εξαίρεση όπως η προαναφερθείσα, αν η οδηγία 2000/31 είχε θεσπίσει κανόνα που να εναρμονίζει τους εθνικούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στον εν λόγω τομέα.

77. Ως εκ τούτου, και λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων επιχειρημάτων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει, αρχικά, ότι το άρθρο 3 δεν προβαίνει σε εναρμόνιση η οποία επιβάλλει στα κράτη μέλη κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

78. Τελειώνοντας, το αιτούν δικαστήριο ολοκληρώνει το τρίτο ερώτημά του ζητώντας να διευκρινιστεί αν, εναλλακτικά, το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/31 συνιστά «διορθωτικό κανόνα σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου, με τον οποίο η ουσιαστική συνέπεια του δικαίου που κρίθηκε εφαρμοστέο με βάση τους εθνικούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου τροποποιείται και περιορίζεται στις απαιτήσεις που επιβάλλει το δίκαιο του κράτους εγκαταστάσεως».

79. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, στο ερώτημα αυτό υπολανθάνει η αντίληψη ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 αποτελεί κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Είναι προφανές ότι, αν απορριφθεί ο ιδιωτικού διεθνούς

52 — Τούτο ισχύει στην Αυστρία, στη Γαλλία, στο Λουξεμβούργο, στην Τσεχική Δημοκρατία, στην Πολωνία, στην Πορτογαλία και στη Σλοβακία.

53 — Όπως συμβαίνει στη Γερμανία, στο Βέλγιο, στην Κύπρο, στη Δανία, στην Εσθονία, στη Φινλανδία, στην Ελλάδα, στην Ουγγαρία, στην Ιρλανδία, στην Ιταλία, στη Λετονία, στη Λιθουανία, στη Μάλτα, στις Κάτω Χώρες, στην Ισπανία, στη Σουηδία, στη Ρουμανία και στο Ηνωμένο Βασίλειο.

54 — Τούτο ισχύει, ιδιαιτέρως, στη Γερμανία.

55 — Άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο στ΄, του κανονισμού (ΕΚ) 864/2007.

56 — Juan José Álvarez Rubio (dir.), *Difamación y Protección de los Derechos de la Personalidad: Ley Aplicable en Europa*, Aranzadi, 2009.

δικαίου χαρακτήρας της εν λόγω διατάξεως, συνάγεται ότι ο περιεχόμενος σε αυτήν κανόνας δεν εναρμονίζει το καθεστώς βάσει του οποίου καθορίζεται το εφαρμοστέο δίκαιο σε μια περίπτωση όπως η εν προκειμένω. Εντούτοις, τούτο δεν συνεπάγεται αναγκαστικά ότι το άρθρο 3 συνιστά per se διορθωτικό κανόνα εθνικής διατάξεως ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Όπως εκτέθηκε με τα σημεία 71 και 73 των παρουσών προτάσεων, η επίμαχη διάταξη αρκείται στη θέσπιση του καθεστώτος εναρμόνισης της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου. Ένα δικαστήριο που εφαρμόζει την τεχνική της αμοιβαίας αναγνώρισης σε διαφορά που παρουσιάζει διεθνή χαρακτήρα, δεν εφαρμόζει τη νομοθεσία του κράτους προελεύσεως του φορέα παροχής των υπηρεσιών, αλλά θεωρεί υποχρεωτικά ως δεδομένο, υπό τον όρο ότι δεν συντρέχουν δικαιολογητικοί λόγοι περί του αντιθέτου, ότι έχουν τηρηθεί οι ρυθμιστικοί κανόνες στο εν λόγω κράτος [57]. Τούτο δεν εμποδίζει το κράτος της έδρας του δικαστηρίου να έχει προβλέψει, κατόπιν αιτιολογήσεως, τη λήψη πρόσθετων μέτρων για την προστασία ορισμένων αγαθών που χρήζουν ειδικής αντιμετώπισης (βλ. άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31). Εντούτοις, σε καμία περίπτωση δεν εφαρμόζεται το δίκαιο του κράτους μέλους εγκαταστάσεως, το δε κράτος του αρμόδιου δικαστηρίου δεν υποχρεούται, δυνάμει της οδηγίας, να θεσπίζει ειδικά διορθωτικό κανόνα εθνικής διατάξεως ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην περίπτωση κατά την οποία λαμβάνει μέτρα παροχής ευρύτερης προστασίας.

80. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ούτε ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 έχει σκοπό την εναρμόνιση διορθωτικών κανόνων του εφαρμοστέου ουσιαστικού δικαίου. Το άρθρο 3 παρέχει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα, εντός του περιθωρίου διακριτικής ευχέρειας που τους αναγνωρίζει η οδηγία, καθώς και το άρθρο 56 ΣΛΕΕ, να προβλέπουν μέτρα προστασίας των συμφερόντων που χρήζουν ιδιαίτερης εξασφάλισης, όπως είναι η εξαίρεση από την ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών. Κατά συνέπεια, ο Γερμανός νομοθέτης έχει την εξουσία να καθιερώνει τέτοιες εξαιρέσεις είτε μέσω διατάξεων ουσιαστικού δικαίου είτε ακόμα και, ενδεχομένως, μέσω διορθωτικών διατάξεων του εφαρμοστέου δικαίου. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι η οδηγία 2000/31 προκαθορίζει τη λύση του ζητήματος από απόψεως ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

81. Εν τέλει, φρονώ ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 έχει την έννοια ότι δεν επιβάλλει κανόνα συγκρούσεως ούτε «διορθωτικό κανόνα σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου». Η εν λόγω διάταξη εκφράζει νομοθετική συγκεκριμενοποίηση, με όρους εναρμόνισης, της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών που εφαρμόζεται στο ηλεκτρονικό εμπόριο, παρέχοντας ταυτόχρονα στα κράτη μέλη τη δυνατότητα, εντός του περιθωρίου διακριτικής ευχέρειας που τους αναγνωρίζει η οδηγία, καθώς και το άρθρο 56 ΣΛΕΕ, να προβλέπουν μέτρα προστασίας των συμφερόντων που χρήζουν ιδιαίτερης εξασφάλισης, όπως είναι η εξαίρεση από την ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών.

57 — Βλ. Sánchez Lorenzo, S., *Derecho Privado Europeo,* Comares, Granada, 2002, σ. 137 και 138, και Sonnenberger, H. J., «Europarecht und Internationales Privatrecht», *Zeitschrift für Rechtsvergleichung, Internationales Privatrecht und Europarecht,* 1996, σ. 3 επ.

VIII — Πρόταση

82. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει την ακόλουθη απάντηση στα ερωτήματα που υπέβαλαν το Bundesgerichtshof και το Tribunal de grande instance de Paris:

«1. Η έκφραση "τόπος όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός" που χρησιμοποιεί το άρθρο 5, σημείο 3, του κανονισμού 44/2001 έχει την έννοια, σε περίπτωση προσβολής δικαιώματος της προσωπικότητας που διαπράττεται από τη διάδοση πληροφοριών σε διάφορα κράτη μέλη μέσω του διαδικτύου, ότι ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας μπορεί να ασκήσει αγωγή για την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης της βλάβης που υπέστη

— είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη του δημοσιεύματος που προσβάλλει το δικαίωμα της προσωπικότητας, τα οποία είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση προς αποκατάσταση του συνόλου της βλάβης που επήλθε ως συνέπεια της εν λόγω προσβολής,

— είτε ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο οποίο διαδόθηκε το δημοσίευμα και στο οποίο ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας προβάλλει ότι εθίγη η υπόληψή του, τα οποία είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση προς αποκατάσταση μόνον της βλάβης που επήλθε στο κράτος όπου έχει την έδρα του το επιληφθέν δικαστήριο,

— είτε, τέλος, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου εντοπίζεται το "κέντρο βάρους της συγκρούσεως" μεταξύ των διακυβευόμενων αγαθών

και συμφερόντων, πράγμα που συνεπάγεται ότι τα εν λόγω δικαστήρια είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση για το σύνολο της βλάβης που επήλθε λόγω της προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας. Ως κράτος μέλος όπου εντοπίζεται το "κέντρο βάρους της συγκρούσεως" νοείται εκείνο με το έδαφος του οποίου η επίμαχη πληροφορία παρουσιάζει αντικειμενική και ιδιαίτερη συνάφεια και στο οποίο, ταυτοχρόνως, ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας έχει το "κέντρο των συμφερόντων του".

2. Το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 έχει την έννοια ότι δεν επιβάλλει κανόνα συγκρούσεως ούτε "διορθωτικό κανόνα σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου". Η εν λόγω διάταξη εκφράζει νομοθετική συγκεκριμενοποίηση, με όρους εναρμόνισης, της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών που εφαρμόζεται στο ηλεκτρονικό εμπόριο, παρέχοντας ταυτόχρονα στα κράτη μέλη τη δυνατότητα, εντός του περιθωρίου διακριτικής ευχέρειας που τους αναγνωρίζει η οδηγία, καθώς και το άρθρο 56 ΣΛΕΕ, να προβλέπουν μέτρα προστασίας των συμφερόντων που χρήζουν ιδιαίτερης εξασφάλισης, όπως είναι η εξαίρεση από την ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών.»